

DOWN TO earth

milieu | mensen | meningen

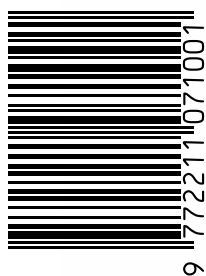
Uitgave vereniging Milieudefensie
Friends of the Earth Nederland
jaargang 3 | december 2012

06

Veevoer van eigen bodem

“In onze kaas geen soja”

WINDMOLENS IN MEXICO

Lokale gemeenschap
strijdt tegen PGGM

JACHT OP JAGERS

GroenFront wil Veluwe
jachtvrij

LOUISE FRESCO

Kritisch over biologische
landbouw

Winning

Een derde van de wereldwijde tin wordt gewonnen op en voor de kust van de Indonesische eilanden Bangka en Bilitung. De eilanden veranderen hierdoor in onvruchtbare maanlandschappen, vol giftige waterpoelen. Voor de kust sterven koraalriffen af waardoor vissen verdwijnen en de vissers noodgedwongen zelf tin gaan delven op wankelende vlotjes voor de kust of in door het Indonesische semi-staatsbedrijf PT Timah achtergelaten mijnen. Illegaal en met gevaar voor eigen leven. Veel van het Indonesische tin wordt gebruikt door bedrijven als Apple, Samsung en het Nederlandse Philips bij de productie van mobieltjes, smartphones, televisies en lampen. Milieudefensie en Friends of the Earth England Wales en Northern Ireland vragen deze marktleiders hun verantwoordelijkheid te nemen en alleen nog tin te gebruiken dat op verantwoorde wijze is gewonnen.

Tekst Freek Kallenberg Beeld Friends of the Earth/Uiet fanasti

1. Vincent Bijlo, column. 2. Michiel Bussink, receptcolumn, freelancer. 3. Kris de Decker, column. 4. Marten van Dijk, freelancer, fotografie. 5. Renée Gubbels, illustraties. 6. Rogier Hörchner, rubriek juridisch. 7. Freek Kallenberg, redactie. 8. Wendy Koops, samenstelling mediapagina, Activist. 9. Nienke Oosterbaan, rubriek Doe Het Zelf. 10. Annemarie Opmeer, hoofdredactie. 11. Marjan Peters, art-direction en vormgeving. 12. Thomas van Slobbe, column. 13. Wim Stevenhagen, cartoon. 14. Myrthe Verweij, samenstelling internationaalpagina, freelancer. 15. Dinand van der Wal, fotografie.

Coverfoto: John Bouma

Eigen grond eerst

‘Don’t mess with Texas!’, zo zeggen Texanen dat ze trots zijn op hun staat. De bekroonde slogan is afkomstig van het Texas Department of Transportation, uit hun campagne tegen zwerf-afval, gericht op mannen van 18 tot 35 jaar. Het is een succes-volle campagne, die zwerfafval met maar liefst 72 procent heeft teruggedrongen. Binding met je woonomgeving, blijkt, is dé manier om het belerende concept ‘duurzaamheid’ moeiteloos vorm te geven.

Daar gaat dit nummer over. Van een gesprek met Louise Fresco over biologische versus industriële landbouw (p.14), tot lessen voor de windindustrie vanuit Mexico (p.32), dat toont dat grote windprojecten alleen slagen als de lokale bevolking wordt betrokken. En dan is er de campagne van Milieudefensie voor ‘Kleine Hoefprint kaas’ (p.18): een pleidooi voor lokaal veevoer als lupine, in plaats van geventesojas uit Zuid-Amerika.

Vaak hoor ik dat consumenten nu eenmaal niet meer willen betalen voor ‘duurzaamheid’ – met zo’n ‘eigen schuld’-toontje – terwijl er tegelijk keihard wordt gewerkt om elke binding met je omgeving af te straffen. Megastallen, boven-regionale bedrijventerreinen, snelwegen – als je protesteert, ben je een NIMBY of een Linkse Hobby, en burgerparticipatie-projecten worden pijnlijk genegeerd. Je denkt zo wel twee keer na voor je ergens van gaat houden, want je verliest het toch, vroeger of later.

‘Duurzaamheid’ gaat helemaal niet over of mensen een euro meer over hebben voor een keurmerk. Het gaat over oorzaak en gevolg, over dat wat je doet impact heeft op je omgeving. Jouw omgeving en die van anderen. Nationalisme is in onze kringen *not done*. Terecht, maar in gezond ‘lokalisme’ zie ik juist veel. Streekproducten zijn doorgaans best groen, bijvoorbeeld, net als lokale stroom.

“Wist je dat er Hoeksche wodka bestaat?”, vertelde een vriend onlangs. Gemaakt van aardappels uit ’s-Gravendeel. Ik heb weinig met distillaat, maar als er een fles in mijn kast komt te staan, is het deze, naast Hoeksche chips. Omdat ik hou van de Hoeksche Waard. Ik kom er vandaan, ik verhuis er dit jaar nog naar terug; als u dit leest ben ik aan het inpakken. Dus heb ik een zwak voor producten van mijn burens, zeker als dat Zuid-Hollandse poldereiland er niet kapot van gaat.

Daar gaat duurzaamheid over. Je houdt ergens van, dus het moet heel blijven. Uit welke Zuid-Hollandse klei, Texaanse vlakte of Mexicaanse zandplaat je ook betrokken bent: hou van je land, wees trots, verdedig het. Dan snap je dat mensen aan de andere kant van de aarde ook houden van hun land. *Don’t mess with this planet!*

Annemarie Opmeer, hoofdredacteur

“Ik ben kritisch over biologisch, dat is mijn taak”

In *Hamburgers in het paradijs* opende Louise Fresco de aanval op biologische landbouw. Nu nuanceert ze haar uitspraken. “Biologisch en gangbaar groeien naar elkaar toe.”

18 Bonen van eigen bodem

De soja die we ons vee voeren komt van ver. Dat is schadelijk voor mens en milieu. De oplossing: lokaal produceren van eiwitgewassen.

Wildbeheer of bloedbad?

Met een wandeling over de Veluwe startte GroenFront een campagne tegen de jacht.

23 De Activist

Groen op school

Dit keer in de Activist vijf tieners die de berichtgeving over de milieuproblematiek niet voor kennisgeving aannemen en wel zien waar het schip strandt. Nee, al zijn ze jong, toch proberen ze het verschil te maken. Of zoals Bart Fluit zegt: “Als je het niet probeert, kom je nergens.” Met zijn klasgenoten Wouter Boot en Robert de Bruijne (allen 14) won hij twee duurzaamheidsprijzen voor hun uitvinding WavEnergy. Verder Benno Lambooy (14), die zich inzet voor een groene kantine op school en Bernike van Werven (17) die zich inzette voor JMA.

Tekst Wendy Koops Beeld Dinand van der Wal

32 Windmolens in Mexico

Windenergie is een goed idee, maar niet ten koste van lokale gemeenschappen. Een goed en slecht voorbeeld uit Mexico.

en verder

- 01 Inzoomen
- 06 Brieven
- 07 Onder Vuur, Commentaar
- 08 Uitgesproken, Stevenhagen
- 10 Actueel Nederland
- 11 Bijlo
- 12 Actueel Internationaal
- 27 Lowtech
- 28 Rood en Blauw weer grijs
- 38 Publicaties
- 39 Media
- 40 Juridisch
- 41 Recept
- 42 Consument
- 43 Doe het zelf
- 44 Slobbe
- 45 Oproepen en agenda
- 46 Uitzoomen

Discussieer mee op het web!
Op de website kun je elk nummer op artikelen reageren.
Zie: www.downtoearth-magazine.nl

Wil je iets kwijt? Schroom niet en schrijf ons. We houden ons het recht voor brieven te selecteren of in te korten.
Reageren kan via e-mail: redactie@downtoearth-magazine.nl of per post: postbus 19199, 1000 GD Amsterdam.

Muskusratten

Rob Hagenouw en Nicolle Schatborn van de ‘keuken van het ongewenste dier’ (nr. 3, juni 2012) stimuleren dat het vlees van muskusratten en van ganzen die worden gedood, ook opgegeten wordt. Dat is een goed initiatief als het echt nodig is dat die dieren gedood worden. Maar dat is bij ganzen, bijvoorbeeld bij Schiphol, niet het geval en dat geldt ook voor muskusratten. Muskusratten zijn in een voor hen ideale biotoop als Nederland niet uit te roeien, maar de populatie van dit territoriumdier zal ook niet erg meer gaan groeien. Dat ze onze dijken ondermijnen is onzin, daar zijn onze dijken veel te stevig voor. En een enkele kwetsbare dijk kan prima beschermd worden tegen gegrave met afdekkend materiaal. Dat er soms een slootrand door hun gegrave wat afkalft, is geen reden voor bestrijding. Vergoeding van deze schade is veel goedkoper dan de 35 miljoen euro die de bestrijding ons nu jaarlijks kost. Zie ook www.muskusrat.info.

Paul Denekamp

Schaliegas

In de vorige *Down to Earth* staat over schaliegas: “de klimaateffecten kunnen nog negatiever uitpakken dan bij kolen”. CE Delft vergeleek in de studie *Climate Impact of Potential Shale Gas Production in the EU* de klimaatvoetafdruk van Europese schaliegasreservoirs met die van steenkool. “In onze analyse zijn emissies van elektriciteit opgewekt met schaliegas significant lager (41% tot 49%) dan de emissies van elektriciteit opgewekt met kolen.” Lokaal schaliegas blijkt zelfs beter dan gebruik van aardgas afkomstige van een ver afgelegen bron zoals uit Rusland.

Roland Haffmans

Reactie: De uitspraak dat “de klimaateffecten (van schaliegas) negatiever kunnen uitpakken dan die van kolen” is gebaseerd op het werk van professor Howarth van de Cornell Universiteit. De schattingen van Howarth worden bevestigd door de enige peer-reviewed gepubliceerde meetgegevens over de klimaatimpact van schaliegas uit een artikel van Petron et al.. De aangehaalde studie van CE Delft is inderdaad veel optimistischer, maar daarbij moet wel worden vermeld

dat CE Delft zich onder meer baseert op een analyse van eerdere studies door de industrie zelf en hevig door de industrie beïnvloede overheidsstudies uit de VS. Gezien de wetenschappelijke controverse rond de klimaateffecten van schaliegas vindt Milieudefensie dat naar deze effecten meer onafhankelijk onderzoek moet worden gedaan, voordat over (proef)boringen besloten kan worden. In deze studies dienen de klimaateffecten van schaliegas niet alleen te worden vergeleken met andere vormen van fossiele energie maar ook met die van duurzame energie.

Geert Ritsema, campagneleider Internationaal Milieudefensie

Luchtkwaliteit

In het artikel “De valse veiligheid van Europese luchtnormen” stelt Harry Perrée terecht dat de discussie over luchtkwaliteit te juridisch is en teveel gericht op overschrijding van de normen, niet op de normen zelf. Helaas komt het Nationaal Samenwerkingsverband Luchtkwaliteit (NSL) slechts in een illustratie aan de orde,

terwijl het NSL op dit moment hét grote kader is waarbinnen het beleid, de normen en de handhaving functioneert. Op dit moment staat het vervolg op het NSL na afloop van de looptijd ervan (1 januari 2015) ter discussie. Milieudefensie zou er in mijn ogen verstandig aan doen zijn inspanningen doelgericht op de toekomst van het NSL te richten. De acties die nu in het land plaatsvinden zijn een goede zaak. Noodzakelijk, maar niet op zichzelf voldoende. Het NSL heeft een in beginsel goede organisatieopzet, die te zwak in de uitvoering vertaald is. Mijns inziens moeten de diverse afzonderlijke acties bijeen gebracht worden in een kritiek op zaken als bijvoorbeeld de te soepele normering, het ontbreken van ultrafijnstof-normen, de uitwerking van het salderingsbeginsel en het ontbreken van op handhaving gerichte metingen.

Bernard Gerard

Reactie: Milieudefensiecampagnes bestaan uit een deel publiekscampagne, gericht op mensen en media, en uit een deel inhoudelijk- en lobbywerk. We willen de bekendheid met de oorzaken en gevolgen van luchtvervuiling bij een groter publiek vergroten en burgers activeren. Daarnaast praten we met politici in Den Haag en Brussel, met wetenschappers en juristen. Dat deel richt zich ook op de ingewikkelde onderwerpen als luchtkwaliteitsnormen, rekenmodellen en wetgeving. De twee takken van de campagne versterken elkaar, maar vergen wel een andere aanpak. De leus “Samen voor gezonde lucht!” spreekt toch meer mensen aan dan “Neem carcinogene aerosolen op in het NSL!” Ivo Stumpe, campagneleider Verkeer Milieudefensie

Onder Vuur

Greenpeace versus Zara

Deze editie van *Onder Vuur* kende een last minute verrassing. Greenpeace voert een wereldwijde campagne tegen giftige stoffen in kleding. Vanwege hun nieuwe rapport *Toxic Threads: The Big Fashion Stitch-Up* spraken zij vooral Zara aan. In hun kledingstukken waren azokleurstoffen en nonylfenoethoxylaten aangetroffen, schadelijke stoffen die in de EU niet meer gebruikt mogen worden.

Wij belden de Inditexgroep, waarvan Zara onderdeel is. Binnen een kwartier zouden we een statement ontvangen. Wij wilden weten hoe het was om doelwit te zijn van de acties van Greenpeace, wat ze vinden van de uitkomsten van het onderzoek en vooral: waarom gebruiken zij deze chemicaliën nog? Een kritiek is dat Zara weliswaar een giftigestoffenbeleid heeft, maar niet expliciet belooft giftige stoffen niet meer te gebruiken, en ook geen concreet plan heeft om dat te bereiken. Gaat er wat veranderen?

Ja dus, bleek. Niet een kwartier, maar een paar dagen later ontvingen we een statement. Wel iets anders dan verwacht. Namelijk de *Inditex Commitment to Zero Discharge*. Een uitstoot van nul, is waar het concern zich aan committeert, in 2020 – sommige stoffen zelfs 2015. “We zijn altijd aan het doel van nul uitstoot gecommiteerd geweest en werken al jaren naar dit plan toe”, schrijft de persafdeling. Toevallig. En ook dat dit plan ze “een leidende positie in de sector geeft wat milieudoelen betreft”.

De gedetailleerde verklaring blijkt vervolgens écht ergens over te gaan. “Inditex erkent de urgente noodzaak om alle industriële uitstoot van schadelijke chemicaliën te elimineren”, schrijft het modeconcern. Het soort oplossingen zijn “gefocused op eliminatie aan de bron van het gebruik, niet op *end-of-pipe* of risicomanagement”, en “dit betekent preventieve actie nemen, voor er wetenschappelijk bewijs is met betrekking tot oorzaak en gevolg tussen de stof en de schade.” Een plan van actie is er ook, met een eerste actie over acht weken, en een wetenschappelijk onderzoeksprogramma.

Wow. Hoe gaat dit allemaal gewaarborgd worden? “Inditex gaat regelmatige inspecties uitvoeren op het productieproces en producten doorlopend controleren.” En u kunt dat zelf gaan volgen. “Inditex zal de publieke beschikbaarheid en transparantie van de gereguleerde stoffenlijst en het controleproces verhogen” door middel van een “geloofwaardig publiek online platform, met volledige transparantie”.

Nog niet genoeg? Tot slot committeren ze zich aan lobbywerk binnen en buiten de industrie voor “systemische verandering om tot nul uitstoot te komen (...) binnen één generatie of sneller.” Goed nieuws mag ook wel eens.

Vind de verklaring hier: www.inditex.com/en/corporate_responsibility/environmental/zero_discharge

Tekst: Annemarie Opmeer. Beeld: Tivadar Domanický/Greenpeace

Commentaar

Aangeschoten Panda

Het Wereldnatuurfonds ligt onder vuur. Aanleiding is de in de zomer van 2011 in Duitsland uitgezonden documentaire *Der Pakt mit dem Panda*. Volgens filmmaker Wilfried Huismann geeft het WNF notoire milieuvervuilende giganten als Monsanto en Wilmar in ruil voor een financiële bijdrage een groen imago. Ondertussen gaan deze bedrijven gewoon door met hun natuurvernietigende activiteiten. Het VARA-onderzoeksprogramma *Zembla* pikte de commotie in Duitsland op en bracht de ‘dubieuze’ praktijken van het WNF recent onder aandacht van het Nederlandse publiek.

Maar hoe dubieus is de werkwijze van deze natuurorganisatie eigenlijk? Dat het WNF samenwerkt met het bedrijfsleven en zo een deel van haar inkomsten verwerft – volgens haar jaarverslag overigens nog geen 5 procent – is toch geen verrassing. Dat doet ze al sinds haar oprichting en daar heeft ze nooit een geheim van gemaakt. Zeker de laatste jaren staat samenwerken met het bedrijfsleven, het liefst met de grootste spelers, zelfs centraal in haar strategie om de natuur te redden. Suggesteren dat ze hiervan vooral zelf rijker wordt en in ruil de praktijken van bedrijven ‘*greenwashed*’ is stemmingmakerij en leidt af van een belangrijkere vraag, namelijk of deze strategie wel verstandig is.

Het WNF streeft naar een groene economie. Producenten en consumenten zijn de grootste vervuilers, dus door de productie te verduurzamen kun je de verdere vernietiging van natuur en ecosystemen keren. Daarom probeert ze met vooruitstrevende bedrijven – haar strategische partners – concrete afspraken te maken en doelen te stellen, in de hoop de hele sector in beweging te krijgen. Daarnaast werkt ze samen met maatschappelijke organisaties, vakbonden en bedrijven in rondetafelgesprekken over duurzamere productie van grondstoffen, zoals palmolie en soja.

Op deze strategie is de nodige kritiek. Zo gaan de afspraken aan de ronde tafels veel milieu- en mensenrechtenorganisaties niet ver genoeg. En ook op WNF’s keuze van strategische partners als de Rabobank en KLM is het nodige aan te merken. WNF-directeur Johan van de Gronden lijkt – in ieder geval in *Zembla* – deze kritiek af te doen als ideologische scherpshijperij. Daar doet het WNF niet aan, zegt hij, zij werkt aan praktische oplossingen. Dat is me te gemakkelijk. Het WNF en andere voorstanders van de ‘groene economie’ suggereren dat het adagium People, Planet, Profit de oplossing is voor zowel de ecologische als economische crisis. Dat is het niet, het is een probleemstelling. Daarover zou de discussie moeten gaan, verdachtmakingen dragen daar niet aan bij.

Freek Kallenberg, redacteur

“De groene economie is een illusie”

Dat zegt Bram Büscher, universitair hoofddocent Milieu en Duurzame ontwikkeling aan het Instituut voor Sociale Studies van de Erasmus Universiteit in Den Haag. Tekst **Freek Kallenberg** Beeld **Wim Stevenhagen**

De ‘groene economie’, die dit jaar tijdens de VN-duurzaamheidsconferentie in Rio werd gepresenteerd, wordt door steeds meer regeringsleiders omarmd. Het klinkt ook goed: de klimaatcrisis oplossen door het stimuleren van economische groei. Te goed, meent Bram Büscher. Groen is het in zijn ogen niet, hoogstens iets minder grijs.

Wat is het verschil tussen duurzame ontwikkeling en groene economie?
“Beide begrippen proberen economische groei te koppelen aan de zorg voor het milieu. Duurzame ontwikkeling kijkt hierbij ook naar sociale verbanden, culturele factoren en politieke verhoudingen. Groene economie is alleen nog gericht op de economie. Dit past natuurlijk in de tijdsgeest waarin economie in alles centraal staat, maar het is een verdere verenging van het debat. Dat zie je terug in het woordgebruik op de VN-toppen: de nadruk ging van ‘duurzame ontwikkeling’ (sustainable development) twintig jaar geleden, naar ‘duurzame groei’ (sustainable growth) in 2002 en dit jaar was het kernwoord ‘voortdurende groei’ (sustained growth). Groei is dus het belangrijkste, niet duurzaamheid.”

Op duurzame ontwikkeling was ook veel kritiek.
“Duurzame ontwikkeling suggereert dat er geen fundamentele politieke keuzes gemaakt hoeven worden. Tussen economische groei en zorg voor het milieu, of tussen milieu en sociale vraagstukken. Men doet

alsof het altijd een win-win situatie is. In de praktijk is dat zelden het geval, er worden voortdurend keuzes gemaakt. Door in beleid te doen alsof die keuzes niet bestaan, laat je niet zien welke keuzes er gemaakt worden.”

Welke keuzes worden er gemaakt?
“Men kiest voor kapitaal, boven mens en milieu. Kapitaal is geen ding maar een proces waarbij je geld en middelen inzet om meer geld en middelen te verwerven. Er moet altijd meer uitkomen. Daarom moeten we steeds maar weer meer produceren en consumeren, vaak ten koste van mens en milieu.”

Een goede reden dus om de productie en consumptie te vergroenen.
“Natuurlijk moet je streven naar efficiënter gebruik van energie en hulpbronnen. Maar als we efficiënter produceren en er tegelijkertijd twee keer zoveel van produceren omdat we allemaal moeten groeien, is het uiteindelijk plaatje altijd minder duurzaam dan daarvoor. Dan is het niet anders dan een intensivering van het huidige kapitalisme, iets minder grijs misschien, maar zeker niet groen.”

Maar als we niet meer groeien, krijgen we werkloosheid, minder inkomen. Bovendien willen mensen in het zuiden ook een beter leven.
“Gelijk hebben ze. Maar het is de vraag of kapitalistische economische groei hen die gaat brengen. Voor een aantal misschien, maar zeker niet voor iedereen. Voor velen

zal het leiden tot nog meer armoede, nog meer vernietiging van hun leefomgeving.”

Een economie zonder groei dus?
Er zijn meer dan genoeg middelen, kennis en creativiteit om iedereen een prettig leven te geven, maar dan moeten we dit wel eerlijker verdelen. Dat vraagt om fundamentele keuzes. Als de VS hun militaire budget in zouden zetten voor goed onderwijs en gezondheidszorg schiet het al aardig op. Als we alle subsidies die we aan de oliesector doneren inzetten voor de ontwikkeling van duurzame energie gaat de transitie veel sneller.”

Is dat niet precies wat men met de groene economie beoogt? We moeten voortaan investeren in efficiëntere duurzame productie, niet in vervuilende technologieën.
“Nee dat beoogt het niet. Men beseft dat de kapitalistische economie wordt bedreigd doordat we op ecologische grenzen stuiten. Het Stern-rapport concludeerde al dat we steeds meer geld kwijt zijn aan de gevolgen van klimaatverandering, uitputten van de grondstoffenvoorraden, verlies aan biodiversiteit. Dit bedreigt het kapitalisme. Groene groei is een poging het kapitalisme te redden, door ook de laatste stukjes natuur, hulpbronnen en mensen te kapitaliseren, onderdeel te maken van de markteconomie.”

Toch denken veel mensen, ook in de milieubeweging, dat de omslag naar een duurzame economie uit het bedrijfsleven moet komen. Van Unilever bijvoorbeeld.

van dit systeem dan gewone medewerkers. Ik denk dus dat Polman het probleem begrijpt, en wellicht wil hij oprecht Unilever verduurzamen. Maar juist daardoor ervaart hij als eerste hoe onverenigbaar dat is met het aandeelhouderskapitalisme. Het stoppen met publiceren van kwartaalcijfers geeft hem tijdelijk wat ruimte. Maar als na een of twee jaar blijkt dat zijn beleid niet genoeg winst oplevert, ligt hij er uit. Winst gaat boven milieu. En zolang dat geldt, verliest het milieu het op de lange termijn altijd.”

En dus?
“Moeten we in het debat de complexiteit van de vraagstukken onder ogen durven zien. Beseffen dat win-win niet bestaat en we mens en milieu boven winst en kapitaal moeten stellen. Dat gaat natuurlijk in tegen grote gevestigde belangen. Daarom gaat het ook niet in tien jaar lukken, maar het kapita-

lisme heeft er ook tweehonderd jaar over gedaan om dominant te worden.”

Hebben we die tijd?
“Misschien niet. En dat heeft vooral consequenties voor degenen die het minst aan de huidige milieuproblemen hebben bijgedragen. Dat doet pijn. Daarom moet je misschien een tweestappenstrategie hanteren. Op korte termijn alles op alles zetten om productieprocessen te verduurzamen. Maar tegelijkertijd een fundamentele discussie over een andere economie aanzwengelen. Doe je dit niet, dan zullen de kleine milieuwinsten die worden geboekt steeds weer teniet worden gedaan door de grote verliezen die het op groei gerichte kapitalisme maakt.” □

Discussieer mee op www.downtoearth-magazine.nl

“Groeï is dus het belangrijkste, niet duurzaamheid”

Shell komt beloften niet na

Shell en Nigeria komen hun beloftes om de enorme olie-vervuiling in de Nigerdelta aan te pakken niet na. Deze harde kritiek komt van de Verenigde Naties. Vorig jaar presenteerde de VN een vernietigend rapport over de al 50 jaar durende olieramp in het gebied. In het UNEP-rapport werd aanbevolen een fonds op te richten waarin door onder meer de Nigeriaanse overheid en Shell in totaal 1 miljard dollar zou worden gestort. Met dat geld zou de komende 5 jaar de olievervuiling in de Niger Delta worden aangepakt. Maar van dat fonds is nog niets terechtgekomen. Er wordt al een jaar lang veel gesproken, maar feitelijk niets gedaan, aldus de VN. PvdA-Tweede Kamerlid Jan Vos heeft inmiddels minister Ploumen van Buitenlandse handel en Ontwikkelings-

samenwerking gevraagd Shell en de Nigeriaanse overheid ter verantwoording te roepen. Nu maar hopen dat Ploumen haar antwoorden niet deels door Shell voor laat kauwen. Dat is bij het verschijnen van het UNEP-rapport, een jaar geleden, wel gebeurd. Dat blijkt uit correspondentie en stukken die de nieuwssite NU.nl heeft opgevraagd bij de ministeries van Buitenlandse - en Economische Zaken. De Nederlandse overheid stemt volgens de stukken haar informatie en beleid ten aanzien van de omstreken oliewinning in Nigeria nauwkeurig en voornamelijk af met Shell. Kritiek op Shell, zoals in het VN-rapport, vindt slechts mondjesmaat zijn weg in de stukken van de ministeries. Ook hebben ngo’s beperkt contact met Rijksambtenaren over de situatie in Nigeria.

Boerenlandvogels verdwijnen

De vrolijk fluitende veldleeuwerik dreigt uit ons land te verdwijnen. Ook met de andere boerenlandvogels is het slecht gesteld. Dat blijkt uit de Vogelbalans 2012 van Sovon Vogelonderzoek Nederland. Rond 1960 waren er nog zo’n miljoen broedende paartjes veldleeuweriken in ons land te vinden, nu schommelt hun aantal rond de 40 duizend paar, een afname van 96 procent. Reden voor het verdwijnen van deze weidevogels is de intensivering van de

landbouw. Geschikte, extensief beheerde graslanden maakten plaats voor intensief beheerde ‘tennisvelden’. Ook het wintergraan, de oprukkende monocultuur van maïs, en het toenemende gebruik van gewasbestrijdingsmiddelen zijn voor deze vrolijke fluiters fataal. Naast de veldleeuwerik verloren ook andere boerenlandvogels het van de intensieve landbouw. De populatie patrijzen nam in de laatste vijftig jaar

met 93 procent af. Zelfs de ringmus, ooit beschouwd als plaag, is in rap tempo slachtoffer geworden (-93 procent). Tegenover de misère in het boerenland staat de positieve ontwikkeling van de moerasvogels. Hun aantallen verdubbelden in de afgelopen twintig jaar. Door de komst van nieuwe, natte natuur kwamen in 2012 ook zeldzame soorten als de witwangstern en het kleinst waterhoen in ons land tot broeden.

‘Verbied octrooi op planten en dieren’

Steeds vaker vragen grote bedrijven octrooi aan op erfelijke eigenschappen van planten of dieren. Bionext, ketenorganisatie voor duurzame, biologische landbouw en voeding vraagt daarom om een aanpassing van de Europese octrooiwetgeving. Zij vindt dat veredelaars en boeren vrij moeten kunnen beschikken over alle erfelijke eigenschappen van planten en dieren voor de ontwikkeling van nieuwe rassen. Octrooien op planten en dieren beperken de innovatie in de veredeling en daarmee de diversiteit aan rassen voor onze voedselproductie. Dat leidt tot minder keuze voor veredelaars, boeren en consumenten

+++ **Adviesbureau PwC:** Nederland scoort van G20 het slechtst in verhouding CO₂-uitstoot en het bruto nationaal product +++ **Oxfam Novib:** kabinet moet onmiddellijk stoppen met verplichte bijmenging biobrandstof die concurreert met voedsel en water en leidt tot landroof +++ **Bankenwijzer:** Nederlandse banken stoppen indirect geld in levensgevaarlijke en vervuilende scheepssloop op de stranden van Pakistan, Bangladesh en India +++ Al 40 gemeenten willen **geen schaliegasboringen** op hun grondgebied, ook de provincies Flevoland en Gelderland zijn tegen +++

Foto: René Vlak

Groene pieten
Op 28 november stonden de Groene Pieten voor de deur van de KPN-winkel aan het Rokin in Amsterdam om daar voor de derde keer op rij een groen mobieltje te kopen. Helaas bleek er weer geen enkele mobiele telefoon te koop gemaakt met respect voor mens en milieu. De pieten vingen ook bot bij een aantal andere telecomwinkels. Jongeren Milieu Actief is teleurgesteld. Zeker sinds er meer bekend is over de wantoestanden rondom de productie van mobieltjes is er genoeg vraag naar een duurzaam en eerlijk mobieltje.

Groei in aanbod biologische producten

Supermarktketen Plus heeft de meeste biologische producten in haar schappen. Dat blijkt uit de jaarlijkse EKO-telling en van Milieudefensie. Met gemiddeld 356 biologische producten is Plus de best scorende supermarktketen. Dit zijn ruim honderd producten meer dan in 2011 toen de teller op gemiddeld 240 EKO-producten bleef steken. Ook op het gebied van fair

trade presteert Plus als beste, met een gemiddelde van 102 fair trade producten in de schappen. Vijftien jaar EKO-tellingen laten zien dat het aanbod van biologische producten blijft groeien. Dit jaar ligt het gemiddelde aantal biologische producten in supermarkten op 141 producten, 22 procent meer dan vorig jaar.

... een OERRR-kind

“Met Cheyenne?”
“Hoi Cheyenne, met Vincent Bijlo van het milieu.”
“O, cool, ben ik ook van.”
“Zeg, jij bent een echt stadskind uit Rotterdam he?”
“Ja, nou, nu niet meer, komt door OERRR.”
“OERRR?”
“Ja, OERRR, van Natuurmonumenten. Hartstikke goed, omdat ik dus niet wist waar eieren vandaan kwamen.”
“En nu wel, door OERRR?”
“Ja, van de paashaas, die legt ze en brengt ze naar de supermarkt.”
“Wat hoor ik op de achtergrond Cheyenne?”
“We doen een recordpoging regenwormen lokken. We stampen keihard op de grond en we dansen, wat je danst maakt dus niet uit, en dan komen de wormen naar boven. Is heel eng, maar kan er wel tegen. Want OERRR is dus alles dat je een keer moet hebben gedaan in de natuur voordat je volwassen bent.”
“Ooo, dus jij gaat straks eens even lekker poepen in de natuur.”
“Huhu, nee, dat is vies want er is nergens papier in de natuur. Maar OERRR is ook dat kinderen recht hebben op toegankelijke natuur.”
“Wat betekent dat?”
“Weet ik niet, maar dat moest ik zeggen.”
“Nou, Cheyenne, dat betekent dat kinderen altijd als ze dat willen

dichtbij hun huis de natuur in moeten kunnen. En dat betekent ook dat kinderen in rolstoelen naar de natuur moeten kunnen. Dan moeten ze hem dus asfalteren, anders zakken hun wielen weg.”
“Vind ik hartstikke goed, dan is er geen modder, want dat gaat aan je schoenen zitten.”
“En voor de blinde kinderen moeten ze dan bomen maken die geluid maken, zodat ze er niet tegenop botsen, anders is het bos niet toegankelijk.”
“Dat vind ik ook. Ooo, help, gatfedamme!”
“Wat is er Cheyenne?”
“Ik heb een worm kapotgetrapt.”
“Dat geeft niet, die groeit gewoon weer verder, wormen zijn er aan gewend dat kinderen op ze staan te dansen.”
“O, echt? Dus het geeft niet. Oeoeoeoeoeoe wat eng, wij hadden een keer kakkerlakken in de flat.”
“O, ja, dat is ook OERRR, maar dan OERRR in huis. Wat hebben jullie daarmee gedaan?”
“Doodgemaakt, want natuur is wel hartstikke leuk, maar niet binnen, net als muggen en vliegen en wespen enzo die moeten ook dood. Nou, nu moet ik ophangen want ik moet zo gamen, heb ik afgesproken. Daaaaaaaag, kom ik in de krant? Doe mama!”
Vincent Bijlo

Illustratie: Renée Gubbels

VERENIGDE STATEN

Fietspaden en busstroken goed voor de business

Het gemeentebestuur van New York werkt al een aantal jaar aan het herinrichten van straten. Er is meer ruimte gemaakt voor voetgangers, fietsers en bussen. Dat de veranderingen het aantal ongevallen omlaag brengt, bleek al eerder uit statistieken van de gemeente. Maar nu blijkt dat de aparte fietspaden, beschermd door rijen geparkeerde auto’s, plekken om buiten te zitten en speciale busdiensten ook zorgen voor meer omzet voor ondernemers in downtown Manhattan.

Drie jaar nadat de veranderingen zijn doorgevoerd is de omzet van winkels langs de gescheiden fietspaden gestegen met 49 procent. In de Bronx leidde de komst van een speciale busverbinding zelfs tot een omzetstijging van 71 procent bij de detaillisten. In Brooklyn werd de grootste klapper gemaakt. Door de transformatie van een weinig gebruikte parkeerplaats aan Pearl Street tot een groen pleintje met zitgelegenheid nam de omzet in de omliggende winkels toe met maar liefst 172 procent.

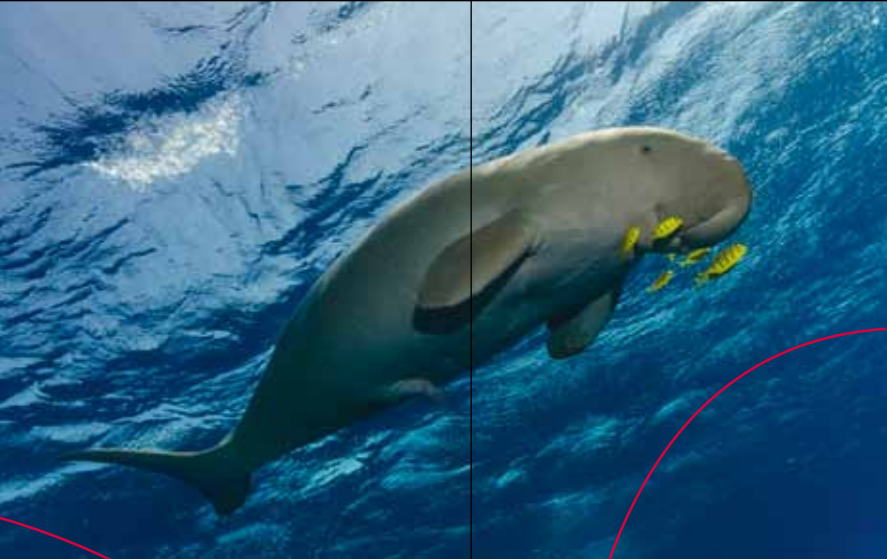
“Het is goed als mensen op het pleintje zitten, en zien wat we doen”, zegt een kapper aan het pleintje tegen NY Daily News. “Misschien lopen ze niet vandaag bij ons binnen, maar morgen. Ze weten dat we er zijn.” De wethouder voor Verkeer, Janette Sadik-Khan, kan tevreden zijn. “Dit gaat niet alleen over esthetiek en levenskwaliteit, maar ook over economische ontwikkeling. Dat we dit ook meten is helemaal nieuw.” (Bron: NY Daily News)

VERENIGD KONINKRIJK

Langste bezetting energiecentrale ooit

Maar liefst een week hielden ze het uit op de 80 meter hoge torens van de West Burton energiecentrale in Nottinghamshire, de actievoerders van No Dash for Gas (vrij te vertalen als: Stop de Wedloop van Gascentrales). Ze wilden aandacht vragen voor de “roekeloze plannen van de Britse overheid om een golf van nieuwe vieze gascentrales te bouwen”, schrijft een van de actievoerders. Gascentrales mogen dan schoner zijn dan kolencentrales, hernieuwbare stroom is het natuurlijk niet. Het zit de activisten dwars dat de overheid tegelijkertijd met de Dash for Gas een aanval op wind-op-land lijkt in te zetten. Terwijl van wind- en zonne-energie de echte schone omslag moet komen. En al die nimby’s in Engeland die geen windmolen in hun uitzicht willen, hoe zit het daar dan mee? Een van

de actievoerders, Lawrence Carter, heeft daarover wel een idee. In een blogpost over zijn motivatie om mee te doen aan de actie en een koeltoren te beklimmen schrijft hij: “Veel verzet tegen windenergie wordt veroorzaakt doordat gemeenschappen onder de voet gelopen worden door grote multinationale energiebedrijven. In Duitsland is 65 procent van de hernieuwbare energieprojecten in eigendom van individuen of gemeenschappen. In het Verenigd Koninkrijk is dit maar 10 procent. En desondanks wil 55 procent van de Britten meer windenergie. Slechts 7 procent wil meer gascentrales.” De activisten riskeren drie maanden cel en/of een boete van 2500 pond. (Bron: The Guardian; BlueandGreen-Tomorrow.com)

MOZAMBIQUE

Nieuw zeereservaat ingesteld

De regering van Mozambique heeft langs de kust van Angoche een zeereservaat van een miljoen hectare ingesteld. Het gebied omvat een archipel van tien eilandjes, waar zeeschildpadden en de dugong zee-koe leven. Het koraal is er nog in goede staat, en

volgens het WWF daarom een van de belangrijkste ter wereld. De organisatie is erg blij met het uitroepen van het reservaat, en de wil van de landelijke overheid en de lokale gemeenschap om samen het gebied te beschermen. (Bron: Bernama, WWF)

CHINA

Protest tegen uitbreiding chemische fabriek

Aan de Chinese oostkust in de stad Ningbo werd hevig geprotesteerd tegen de uitbreiding van een fabriek van oliebedrijf Sinopec. Inwoners van de stad maken zich zorgen om de luchtvervuiling door de raffinaderij. De politie greep hard in, maar de demonstranten houden voet bij stuk. “Ik moest een formulier tekenen dat ik niet meer terug zou komen om te protesteren”, vertelde de 30-jarige Wang, die desondanks weer demonstreert, aan Associated Press. Op Weibo, de Chinese versie van Twitter, werd de naam van het stadsdeel van de fabriek weggefilterd

uit zoekresultaten. “We moeten dit doen voor onze toekomst en die van onze familie,” zei actievoerder Jing. “De lucht was hartstikke helder toen ik nog een kind was, en moet je nu eens zien wat een smog.” Een andere demonstrant vertelde aan AP dat hij wil dat de fabriek sluit, zodat zijn zoon in een schoon milieu kan opgroeien. “Dat is toch een redelijk verzoek?” De autoriteiten van het Chinese district lieten via een website weten dat ze de meningen en opmerkingen van de burgers erg behulpzaam vonden voor de besluitvorming. (Bron: AP)

FRANKRIJK

Grootschalige ontruiming tegenstanders vliegveld

Vlakbij Nantes wordt een nieuw vliegveld gepland. De eerste plannen waren er al in 1963, en werden in 2000 nieuw leven ingeblazen. Sinds tweeënhal jaar groeit in het gebied een gemeenschap die zich verzet tegen de bouw van de Aéroport du Grand Ouest. Denk aan een Bulderbos in het groot, met kampeerders, boomhutten en bezette panden en terreinen. Half oktober vond een grootschalige

ontruimingsactie plaats in wat de actievoerders de Zone à Défendre, de te verdedigen zone noemen. Van de ruim dertig bezette plekken werden er elf ontruimd. De Fransen laten het er echter niet bij zitten en talloze vervolgacties staan op de rol. Voor het vliegveld moet 1650 hectare aan bossen, landerijen en dorpen verdwijnen. Door de plannen voor het vliegveld heeft er in het gebied nooit

ruilverkaveling plaatsgevonden, en juist daardoor is er een waardevol kleinschalig landschap met vele houtwallen ontstaan. Een herbezettingsactie vlak voor het ter perse gaan van dit nummer zou volgens een politiebron veertigduizend betogers kunnen trekken, meldt de Facebookpagina van de demonstranten. (Bron: Indymedia/Squat.net; Nantes Revoltée)

+++ **EU:** Luchtvaart krijgt nog even uitstel van CO₂ tax emissiehandel, maar moet dan wel zelf met een goed plan komen +++ **China:** Afval van te slechte kwaliteit teruggestuurd naar Verenigd Koninkrijk +++ **Australië:** Solar Dawn zonne-energie project van 250 MW toch niet ontwikkeld +++ **Visserij:** Jaarlijks 27 miljard dollar subsidie voor onduurzame vangstmethoden, zoals trawlers die voor de (buitenlandse) kust de bodem om-

woelen +++ **Brazilië:** Met uitsterven bedreigde dieren voortaan klonen +++ **Kameroen:** Nieuwe digitale Bosatlas moet natuurbescherming helpen +++ **Zuid Afrika:** iShack als eco-sloppenhut, met zonne-energie en regenwater opvang +++ **Kenia:** Houtskoolhandel gelegaliseerd in strijd tegen ontbossing +++ (Bronnen: EU, Daily Mail, Daily Telegraph, IPS, IRIN, Capital FM)

“Biologisch is niet per se efficiënter”

Een van de machtigste vrouwen van Nederland schreef een dikke pil over onze voedselvoorziening. Met haar ‘Hamburgers in het paradijs’ oogstte Louise Fresco lof en verontwaardiging: ‘biobashing’, wordt haar verweten, met haar aanval op de biologische landbouw. Nu nuanceert ze een deel van haar uitspraken. “Ik word er heel erg treurig van dat niemand de moeite neemt daar echt goed over na te denken.” Tekst **Mischiel Bussink**

Beeld **Dinand van der Wal**

“Bij hoge uitzondering heb ik gisteren vlees gegeten.” Ze had het koud en voelde zich niet zo lekker tijdens het wekelijkse etentje van het professorenclubje en ook collega hoogleraar Abraham de Swaan zei het tegen professor dr. ir. Louise Fresco: “Je moet vlees eten.” Dus werd het een sukadelapje met wortels. “Thuis eet ik nooit vlees.” En verder alleen als het om gezondheidsredenen – “Ik heb snel last van bloedarmoede” – of sociaal wenselijk is: “Als een boer uit de Sahara de laatste kip voor je slacht, ga je niet weigeren.” Haar motief om nauwelijks vlees te eten is ‘ingewikkeld’: in het westen wordt te veel vlees gegeten, waardoor er niet efficiënt met grondstoffen wordt omgegaan, het is niet gezond en brengt dierenleed met zich mee. “Maar ik zeg niet tegen de Chinezen: ‘Jullie mogen geen vlees eten.’ Hamburgers zijn een mooie vorm van restverwerking, ook de

reden dat ik vind dat orgaanvlees niet moet worden weggegooid.” Op haar werkkamer op de begane grond van het Amsterdamse Maagdenhuis zijn we direct aanbeland in de actuele voedsel-discussie. Begin november kwam haar ruim vijfhonderd pagina’s tellende ‘magnum opus’ uit: *Hamburgers in het Paradijs – voedsel in tijden van schaarste en overvloed*. Inmiddels is het al aan zijn vierde druk toe, mede dankzij de enorme publiciteit en reacties die het opriep: positieve én negatieve. Boos en verontwaardigd waren bijvoorbeeld de reacties vanuit de biologische landbouw. Want biologisch is veelal niet gezonder, niet natuur- en milieuvriendelijker, niet lekkerder, niet diervriendelijker, een modeverschijnsel voor hogere inkomensgroepen en bovendien een gevaar voor de wereldvoedselvoorziening. Dat valt te lezen in het erudiete boek van deze hoogleraar duurzame ontwikkeling met indrukwekkende staat van dienst. Gepromoveerd op het tropische gewas

cassave, werkte ze onder ander tien jaar als topvrouw bij de FAO, de voedsel- en landbouworganisatie van de Verenigde Naties. Ze heeft momenteel verschillende andere wetenschappelijke nevenfuncties, is lid van de Sociaal Economische Raad, columnist van NRC, romanschrijver, commissaris bij de Rabobank en Unilever, stond dit jaar op twaalf in de Duurzame Top Honderd van Trouw en het jaar daarvoor op één in de Opzij-top-100 van machtigste vrouwen. Een van de grote kwesties, zo niet de grootste, in het hele maatschappelijke voedsel-debat is het wereldvoedselvraagstuk: hoe voeden we alle mensen, ook de honderden miljoenen die nu nog honger lijden? Voor Fresco was het de reden om op haar zeven-tiende in Wageningen tropische plantenkunde te gaan studeren. “En eigenlijk komt mijn motivatie daar nog steeds vandaan.”

Volgens sommige berekeningen wordt er momenteel voldoende voedsel geprodu-

ceerd om 12 miljard mensen te voeden. Honger wordt dus niet veroorzaakt door gebrek aan voedsel, maar door oorlog, geweld, gebrek aan koopkracht en aan toegang tot productiemiddelen. Soms lijkt u dat ook te vinden, maar op andere plekken zegt u: ‘We moeten ongelooflijk veel meer voedsel produceren.’ Hoe zit het nu? “In theorie kan er misschien genoeg worden geproduceerd en er wordt veel voedsel verspild, maar je kunt niet onbeperkt alle calorieën transporteren van de ene naar de andere plek. Zuid-Oost Azië zal toch zelf regionaal zijn rijst en groenten moeten produceren. Ja, we kunnen de wereld voeden,

maar dat gaat niet vanzelf goed: voedsel moet wel op de politieke agenda komen. In India en Afrika bijvoorbeeld zullen de opbrengsten toch omhoog moeten.”

Er is een relatie tussen onze overvloed hier en honger elders. Via de sojaketen bijvoorbeeld: de overproductie aan vlees in Nederland is mogelijk doordat in Brazilië

soja wordt geteeld, waarvoor mensen daar van hun land zijn verdreven. “Dat is echt een denkfout. Je hebt twee soorten armoede in Brazilië. Die in de stedelijke favela’s en die op het platteland. Op het platteland is inderdaad een aantal mensen gemarginaliseerd door die grootschalige landbouw. Maar Brazilië heeft geïnvesteerd in de exportlandbouw en dat is juist de motor van de economie geworden. Dat heeft de koopkracht voor het land als geheel ontzettend verbeterd, doordat werkgelegenheid is ontstaan in bijvoorbeeld de landbouw-verwerkende industrie en supermarkten. Bovendien moeten die armen in de steden worden gevoed. Dat doe je niet door de huidige kleinschalige familielandbouw. Er zijn nu nog 500 miljoen kleine boeren. Een aantal daarvan gaat niet door, net zoals dat hier is gebeurd, dat is gewoon zo. Anderen professionaliseren.”

Tegelijkertijd bent u voorstander van het meer sluiten van kringlopen. Vanuit die gedachte is het toch goed om de grenzen te sluiten voor Zuid-Amerikaanse soja en het veevoer in Europa te verbouwen? “De grenzen sluiten voor Braziliaanse soja of weer een importheffing instellen op soja van

“Ik ben kritisch, ook over biologisch, dat is mijn taak”

→ veevoer uit de VS, uit Zuid-Amerika, uit Oost-Europa, een beetje in Nederland. Plus een lagere vleesconsumptie. Het is moeilijk om die ontwikkeling te stimuleren, daarvoor is geen magische knop. Je moet daar op verschillende niveaus aan werken, vooral via het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid van de EU.”

Een van uw fundamentele kritiekpunten op de biologische landbouw is dat volgens u daarvoor zes keer zoveel grond nodig is als voor de gangbare landbouwproductie. Volgens andere cijfers is de productie per hectare biologische grond in Europa gemiddeld 10 tot 15 procent lager en in Amerika soms zelfs hoger dan in de gangbare landbouw. Dat zijn heel andere cijfers dan die van u. Hoe kan dat?

“Als je gaat uitrekenen dat je zeven ton biologische graan oogst van een biologische akker en negen ton van een gangbare akker, dan kun je uitrekenen hoeveel stikstof (een van de cruciale meststoffen, MB) nodig is. Die moet ergens vandaan komen, want is niet beschikbaar in de bodem. Bij de gangbare akker komt die van kunstmest. Bij de biologische van een jaar groenbemesters telen en braaklegging, jaren waarin je dus geen graanopbrengst hebt. Plus van dierlijke mest, waarvoor je ook wel tien hectare land extra nodig hebt.”

Maar het is toch niet zo dat als er in de vruchtwisseling geen tarwe wordt verbouwd, er dan niks groeit? Bovendien zou je voor een eerlijke rekensom toch allerlei negatieve externe effecten van de gangbare landbouw óók mee moeten rekenen? Waterleidingbedrijven zijn jaarlijks vele miljoenen euro’s kwijt om landbouwgif uit het drinkwater te halen.

“Laat het me even goed uitleggen: er is zoveel verwarring. Ik word er heel erg treurig van dat niemand de moeite neemt daar

Biografie

Geboren: 11 februari 1952, Meppel
Werk: Universiteitshoogleraar grondslagen van duurzame ontwikkeling in internationaal perspectief aan de Universiteit van Amsterdam. Lid van de KNAW en van drie buitenlandse Academies.
Nevenfuncties: O.a. kroonlid van de SER en commissaris van de Rabobank. Tevens is zij niet-uitvoerend bestuurder van Unilever, bestuurslid van het Koninklijk Concertgebouworkest, lid van de Praemium Erasmianum Foundation, lid van de redactieraad van De Gids en Trustee van de Shell Foundation.
Publicaties: Ze heeft negen niet-wetenschappelijke boeken in het Nederlands uitgebracht, waaronder *Nieuwe Spijswetten. Over voedsel en verantwoordelijkheid* (2006) en *De ondraaglijke lichtheid van de vleermuis* (1997). Ook schreef ze drie romans en is ze columnist van NRC.
Web: www.louiseofresco.com.

echt goed over na te denken. En ik heb het over landgebruik, niet over water. Dus als je die zeven hectare biologisch graan uitspreidt over de hectaren die je in werkelijkheid gebruikt, dan kun je niet elk jaar zeven ton halen, terwijl je van een gangbaar stuk wel elk jaar die negen ton kunt halen.”

In deze rekensom kun je toch niet buiten beschouwing laten dat de gangbare landbouw via de intensieve veehouderij heel veel land elders gebruikt om de veestapel te voeden?
“Je moet niet de veehouderij verwarren met tarwe: dat is een ander verhaal.”

Als je dus naar biologische landbouw in zijn geheel kijkt, niet alleen tarwe, en ook negatieve externe effecten van de gangbare landbouw meeneemt, ligt het dus genuanceerder dan de stelling dat we ‘wel vijf of zes keer zoveel land nodig hebben voor biologische landbouw’. Terwijl die ‘zes keer zoveel land’ dankzij uw uitspraken in de media bij mensen blijft hangen.
“Daar word ik ook zo droevig van: die generalisatie heb ik er niet van gemaakt. Het gaat me er om dat je niet mag zeggen dat biologisch per se efficiënter is. Dierlijke mest wordt niet efficiënt aangewend door gewassen en zorgt daardoor voor vervuiling en verzuring. Maar dit wordt een soort scholensstrijd tussen gelovigen. Daar moeten we

overheen. Biologisch en gangbaar groeien naar elkaar toe. Ik denk bij voorbeeld dat genetische modificatie over tien tot vijftien jaar acceptabel wordt voor de biologische landbouw. Bijvoorbeeld voor efficiënte stikstofopname en ziekte-resistentie, daar heeft iedereen belang bij voor bijvoorbeeld schoner water.”

Volgens Olivier de Schutter, speciale rapporteur van de Verenigde Naties voor het recht op voedsel, zijn juist ecologische methoden geschikt om honger te bestrijden. Hij baseert zich daarbij op onderzoek: arme boeren in ontwikkelingslanden hebben meer aan lokale middelen dan aan dure kunstmest en chemische bestrijdingsmiddelen.

“Als hij bedoelt dat we zoveel mogelijk ecologische principes moeten gebruiken, ben ik het daar mee eens. Maar niet als hij bedoelt dat we in bijvoorbeeld de natte tropen op arme gronden geen kunstmest en bestrijdingsmiddelen moeten gebruiken. Dat kan niet. Bovendien zullen we toch ook de steden zo goed mogelijk moeten voeden, dat lukt niet met alleen biologische kleine boertjes. En die willen toch ook vooruit en zullen daarom producten voor de markt willen produceren. Dat lukt niet met alleen lokale middelen. Je moet denken aan de volgende generaties. Dus: waar het kan lokaal en ecologisch. Dat geldt ook voor Nederland.

Voor de koopkrachtige Amsterdammers maken we biologische Beemsterkaas. Maar voor de mensen in de Bijlmer en Osdorp ook goedkope kaas.”

In uw boek spreekt u met enig dédain over de biologisch consument. De recensent van NRC-Handelsblad noemt het ‘biobashing’.
“Als dat zo overkomt, dan spijt me dat. Wat ik bedoel is dat ik Amsterdammers tegenkom voor wie biologisch een lifestyle-dingetje is: ze kopen een goed gevoel. Dat geldt trouwens niet voor de Miliedefensie-achterban: die weten wel het verschil tussen biologisch en gangbaar. Biologisch heeft ook goede kanten, net als verwante stromingen als Slow Food: zoals de aandacht voor bestrijdingsmiddelen, voor het centraal stellen van de hele voedselketen, voor het op de maatschappelijke agenda zetten van het thema voedsel. Ik ben kritisch, ook over biologisch, dat is mijn taak. Maar ik wil niet dat we in een patstelling terechtkomen.”

Een belangrijk thema, waar u in uw boek niet echt op ingaat, is dat de huidige industriële en grootschalige voedselproductie extreem afhankelijk is van olie. Moeten we niet toe naar een voedselproductie die minder afhankelijk is van fossiele brandstoffen?
“Er kan veel efficiënter gewerkt worden, ook is CO₂ afvangen een optie. Maar er worden nog zeer veel nieuwe voorraden fossiele brandstoffen gevonden: je komt voorlopig

“Doemdenken is wel fijn, want dan hoef je je niet in te spannen”

niet van die gas en olie af. Tegelijkertijd moet je wel werken aan zonne-energie en biogas, afvalvergisters en dergelijke. Daar kunnen we veel uit halen en ik zie dat ook gebeuren.”

U bent commissaris bij de Rabobank en Unilever, twee belangrijke spelers in de voedselketen. Wat kunt u daar doen om die bedrijven in een meer duurzame richting te bewegen?
“Dat is mijn hoofdopdracht daar. Met Unilever bijvoorbeeld met het Sustainable Living Planet Programma. Daarin worden harde doelstellingen voor 2020 gesteld, zoals de broeikasgasimpact en de hoeveelheid afval in de hele productieketen halveren en de levensstandaard van kleine boeren verbeteren. Wat veel mensen niet weten is dat bedrijven vaak al heel efficiënt werken. Als je bijvoorbeeld naar waterverbruik kijkt in de hele keten van kleren wassen, dan ligt maar een heel klein deel bij de fabriek, terwijl consumenten nog heel veel zuiniger kunnen werken.”

Er zijn mensen die zich afvragen of je een geloofwaardig wetenschapper kunt zijn als je tegelijkertijd commissaris bent bij bedrijven als Rabobank en Unilever.

“Ik vind dat een rare vraag. Ik heb mijn hele leven tot mijn 57e in de publieke sector gewerkt en ben onderzoeker geweest, en heb nu twee bijbaantjes als commissaris bij bedrijven. Het zou heel raar zijn als ik daardoor van standpunt zou veranderen. De tweedeling tussen bedrijven en de rest is niet meer van deze tijd. Ja, bedrijven hebben belangen. Maar overheden hebben ook belangen, onderzoekers hebben ook belangen. Overheden zijn zo traag en gefragmenteerd, terwijl het leiderschap nu van bedrijven en maatschappelijke organisaties komt. Er wordt veel samengewerkt tussen bedrijven en maatschappelijke organisaties. Bijvoorbeeld over de productie van duurzame soja in Zuid-Amerika met het Wereldnatuurfonds. Ja, ik weet dat Milieudefensie het niet snel genoeg vindt gaan, maar veranderingen gaan niet zo snel. Mensen binnen de milieubeweging hebben nogal eens last van doemdenken. Dat is ook wel fijn, want dan hoef je je verder niet in te spannen. Er zijn zoveel ontwikkelingen de goede kant op. Het is jammer als je die niet ziet. Iedereen moet proberen op zijn eigen manier de zaken in de goede richting te sturen.” □

Back to the

Op een mooie zomerse dag, ergens afgelopen augustus, oogstte een combine op een akker in het Groningse Beerta voor het eerst sinds tientallen jaren weer lupinen. Een paar maanden eerder stonden de planten nog mooi blauw te bloeien, druk bevlogen door hommels en bijen. De eerste oogst van de eiwitrijke lupinezaden was reden voor een barbecuefeestje: tussen de oogstresten zaten genodigden te proeven van de eerste karbonades van de Lupinevarkens van Annechien ten Have. De lupine die haar varkens aten, kwam nog uit Australië, maar voortaan van haar zojuist geoogste eigen grond.

Veevoer van eigen bodem, dat is – zeker in de varkens- en kippenhouderij – nog een behoorlijke rariteit: het gros van het voer dat de Nederlandse veestapel eet, komt in de vorm van soja uit Zuid-Amerika. Met de inmiddels genoegzaam bekende akelige gevolgen: de sojateelt gaat ten koste van het Amazonewoud, waarbij kleine boeren van hun land worden verdreven. De genetisch gemodificeerde sojabonen putten daar op den duur de bodem uit en worden via de Rotterdamse haven hier in zulke grote hoeveelheden aan de beesten gevoerd, dat het mestoverschot voor een erbarmelijke staat van de Nederlandse natuur heeft gezorgd. Voor Milieudefensie reden een campagne te

b o n

De soja die we ons vee voeren komt van ver en gaat gepaard met ontbossing, milieuvervuiling en mensenrechtenschendingen. Er wordt gewerkt aan certificeren van soja, maar Milieudefensie heeft een andere oplossing: het voer weer lokaal produceren van eiwitgewassen. Terug naar bonen van eigen bodem. Tekst Michiel Bussink

Beeld Friends of the Earth/iStockphoto

starten voor gebruik van veevoer uit de eigen regio, zodat de kringloop wat meer gesloten wordt. Waarbij die regio voor het gemak even ruim wordt genomen, dat wil zeggen 'Europees'. Met als grote vraag: kan dat eigenlijk wel, hier genoeg eiwit verbouwen voor onze toch flinke veestapel?

Soja, duurzaam of niet?

Er is eigenlijk niemand meer die vol durft te houden dat de sojateelt in Zuid-Amerika niet controversieel is. Maar, zeggen grote bedrijven die intensief bij die productie betrokken zijn, het gaat de goede kant op. Zaad- en chemiebedrijven als Monsanto, veevoerbedrijven als Cargill, banken als de Rabobank, voedingsmiddelenconcerns als Albert Heijn, FrieslandCampina en Unilever wijzen stevast naar de zogenaamde 'duurzame' RTRS-soja. Die afkorting staat voor 'Round Table on Responsible Soy'. Sinds 2006 werken daarin de grote bedrijven samen met het Wereldnatuurfonds en ontwikkelings-

organisatie Solidaridad aan normen voor de verbouw van soja. Vanaf 2015 moet alle in Nederland gebruikte soja aan-RTRS normen voldoen.

Maar die normen stellen volgens Milieudefensie weinig voor. "Bovendien: als je kringlopen wilt sluiten, zul je de soja-import moeten stoppen en hier veevoer verbouwen", vindt campagneleider Voedsel bij Milieudefensie, Klaas Breunissen. "Ja maar", is een ander veel gehoord argument in de soja-discussie: "Het sojameel dat wij in het veevoer stoppen, is een restproduct van de productie van soja-olie voor de voedingsmiddelenindustrie." Juist efficiënt gebruik van grondstoffen dus, die helemaal niet ten koste gaat van Amazonewoud, is het verhaal van voedingsmiddelenindustrie en gangbare landbouw. "Het onderzoek dat wij hebben laten uitvoeren, prikt die mythe door", reageert Breunissen. De productie van sojameel en soja-olie zijn bedrijfseconomisch nauw met elkaar vervlochten, conclu-

deerde onderzoeksbureau Profundo. "De vlees- en zuivelsector blijkt hiermee een grote drijvende kracht achter het verdwijnen van Zuid-Amerikaans oerwoud voor sojaplantages."

Mediterraan dieet

Kan het anders? Dat kan, bijvoorbeeld door minder vlees en zuivel te eten. Maar het kan zelfs met de huidige hoeveelheden zuivel en vlees die we met z'n bijna zeventien miljoen naar binnen werken. Dat blijkt tenminste uit berekeningen van het Wageningse onderzoeksinstituut Alterra: net zoveel dierlijke producten eten als nu, met veevoer dat alleen op Nederlandse bodem wordt verbouwd en zonder dat er kunstmest aan te pas komt.

Er zitten wel twee mitsen aan dit scenario: er blijft dan niet genoeg grond over om groenten en graan te telen. En aan export van vlees, zuivel en eieren doen we in dat geval niet, wat een flink kleinere veestapel →

Milieudefensie pleit ervoor de soja van plantages ver weg, zoals deze in Ciudad del Este in Paraguay, te vervangen door de prachtig bloeiende lupine van akkers dichtbij, bijvoorbeeld op Texel.

En biologisch veevoer dan?

Ook biologische soja voor veevoer kan uit Brazilië en Argentinië komen. Dat heeft ten opzichte van gangbare soja als voordeel dat er geen genetische modificatie én geen chemische bestrijdingsmiddelen aan te pas komen. Maar verder heeft het dezelfde nadelen als de ‘gewone’ soja: aan milieu-onvriendelijk gesleep met grondstoffen maakt ook de biologische sector zich schuldig. Wel wordt er gewerkt aan meer zelfvoorziening. Volgens de nieuwe Europese veevoerrichtlijnen moet het voer voor biologische runderen en geiten voor 60 procent van eigen bedrijf komen en bij varkens en kippen voor 20 procent, óf uit de regio. De biologisch-dynamische boeren gaan ietsje verder. Die gaan in principe uit van gemengde bedrijven of nauwe samenwerking met nabije boeren en de helft van het kippen- en varkensvoer moet van eigen bedrijf komen. In België wordt ‘Bionido-melk’ verkocht: de koeien die de biologische melk leveren, worden alleen met lokaal geteelde eiwitten bijgevoerd. Het Nederlandse bedrijf Pure Graze verkoopt vlees van beesten die geen krachtvoer krijgen en waarbij bij bovendien geen kunstmest en bestrijdingsmiddelen worden gebruikt (maar niet alle aangesloten bedrijven hebben een EKO-keurmerk).

→ met zich meebrengt: 44 tot 85 procent. Gaan we minder dierlijke producten eten, zeg maar een ‘Mediterraan’ dieet volgen (twee à drie dagen in de week vegetarisch), dan kunnen we in de Lage Landen niet alleen zelf al het veevoer verbouwen, maar blijft er ook genoeg grond over voor onze eigen groenten en graan. Met een nog kleinere veestapel, dat weer wel, volgens Alterra. “Als het in zo’n klein land als Nederland al een volwaardig voedselpakket kan opleveren, dan kan het op Europees niveau dus zeker”, is de conclusie van Breunissen van Milieudefensie.

Lupine

Maar goed, dat is de theorie van de rekenmodellen, gemaakt vanachter de laptop. In de dagelijkse praktijk van zand en klei, weer en wind, zijn er inmiddels verschillende Nederlandse en andere Europese boeren die zelf

eiwitrijke planten zaaien om de oogst aan hun vee te voeren. “Lupine heeft een goed effect op de smaak van het vlees en door zelf voer te verbouwen werken we aan de kringloopgedachte”, verklaart Annechien ten Have uit Beerta haar motivatie om Lupinevarkens te gaan houden. “De varkensmest gaat terug naar de lupine-akkers, waardoor de varkens dus voor hun eigen voer zorgen.” Daarbij komt dat lupine – net als alle bonen – een zogenaamde stikstofbindende plant is: met behulp van bacteriën in de grond maakt de plant de bodem dus zelf extra vruchtbaar. Het Lupinevarken krijgt een uitloop naar buiten, mits de provincie de vergunning afgeeft voor de te bouwen ‘dartelstal’, waar de familie ten Have al lange tijd op wacht. Annechien ten Have is behalve varkenshouder ook scheidend woordvoerder van

kenshouderij van boerenbelangenorganisatie LTO. De vraag ligt dus voor de hand of andere Nederlandse varkensboeren haar benadering zou moeten volgen, er van uitgaande dat haar Lupinevarken een succes blijkt: “Het is interessant als het vlees een meerwaarde heeft.” Oftewel: als er meer aan kan worden verdiend, want zelf voer verbouwen is duurder dan geïmporteerd soja-voer inkopen.

Handelspolitiek

Daarmee hebben we een belangrijke schakel in de veevoerketen te pakken. En een groter verhaal: handelspolitiek. “De afgelopen twintig jaar is de verbouw van veevoer in Europa verdrongen door dump van goedkope gentechsoja uit Amerika. Onze eigen markt is kapotgemaakt: eco-

nomische maar ook morele dumping”, vindt Rob van Haren, hoogleraar productinnovatie aan de universiteit van Groningen en directeur van Kiemkracht. Dat laatste is een alliantie van onder andere de LTO, de Nederlandse Akkerbouwersvakbond en InnovatieNetwerk. In die hoedanigheid is hij een enthousiast pleitbezorger van het Lupinevarken. In de landbouw van enkele decennia geleden was het volstrekt normaal dat boeren hier veevoer verbouwden: bijna iedere akkerbouwer had tot zo’n twintig jaar geleden wel een stuk grond met erwten of bonen erop, ook vanwege de gunstige effecten op de bodem. Maar in ruil voor bescherming van de eigen graanmarkt, deed de EU Amerika de concessie de Europese markt open te gooien voor eiwitgewassen. Toen in de jaren negentig vrijhandelsorganisatie WTO werd opgericht, deed de EU nieuwe concessies waarna gewassen als erwten, lupinen grotendeels van de Europese akkers werden geconccureerd, door goedkope Zuid- en Noord-Amerikaanse soja. Deze overeenkomst werd, dankzij de import via de Rotterdamse haven, het ‘Gat van Rotterdam’

genoemd. Het werd de kurk waarop de Europese vee-industrie drijft. Behalve dat dat volgens Van Haaren in ecologisch en sociaal opzicht niet deugt, vindt hij het ook gevaarlijk: “Het maakt onze voedselproductie erg kwetsbaar: de wereldhandel in soja is in handen van maar vier bedrijven.” De druk op het systeem wordt nog groter omdat ook China steeds grotere hoeveelheden soja uit Latijns Amerika importeert. “Als we nu niet beginnen dit systeem te veranderen, is het te laat”, is Van Haren bang. En dat veranderen betekent concreet: weer eigen veldbonen, lupinen, erwten verbouwen voor ons vee: ‘Back to the boon.’

Onderzoek

Alleen hoe? Economisch is dat voor Nederlandse agrariërs nu nog niet aantrekkelijk: voor een varkens- of kippenboer zijn Braziliaanse sojabonen goedkoper dan Nederlandse veldervten. En een akkerbouwer kan aan graan en aardappelen meer verdienen

dan aan lupine. “Doordat de teelt van eiwitgewassen twintig jaar heeft stilgelegen is er sindsdien ook geen onderzoek gedaan. Door opnieuw onderzoek en ontwikkeling te gaan doen, kan ook de productiviteit van de eiwithoudende gewassen omhoog”, volgens Van Haren. Waardoor het voor boeren ook weer interessanter wordt om hun akkers in te zaaien met bonen en dergelijke. Behalve in Beerta gebeurt dat ook op andere plekken, al dan niet experimenteel. Het bedrijf Agrifirm bijvoorbeeld, is niet alleen veevoerproducent, maar ook zaadleverancier. Twee takken van het bedrijf die samen komen bij experimenten met sojateelt op Nederlandse bodems. Dat klinkt in eerste instantie misschien vreemd: soja groeit toch in warmere gebieden? Dat klopt, maar steeds minder: hetzelfde gold van oudsher voor maïs en daarmee staat Nederland’s zomers inmiddels vol. Net als vorig jaar heeft Agrifirm op akkers in Brabant, Limburg en Flevoland soja verbouwd.

Verbouw van veevoer in Europa is vervangen door dumping van goedkope gentechsoja uit Amerika

Bestel een stuk
Kleine Hoefprint kaas!

“Er is geen markt voor ‘boskapvrije kaas’”, kregen Milieudefensie en Jongeren Milieu Actief te horen in gesprekken met de voedingsmiddelenindustrie. Daarom willen ze nu middels de grootste kaas-bestelling van Nederland laten zien dat mensen wel degelijk een kaasje willen kopen die de wereld een stuk minder belast. Door ook Kleine Hoefprint kaas te bestellen bij Milieudefensie en JMA laat u zien dat het wel degelijk mogelijk is om met Europees grondstoffen kaas te maken. Kijk op www.kleinehoefprint.nl

Koeien

Het grootste deel van de Zuid-Amerikaanse soja verdwijnt hier in de kippen- en varkens-magen. Het voer van melkkoeien bestaat voor een kleiner deel uit krachtvoer, waar- onder soja. Want runderen grazen van ouds- her flink wat gras en krijgen in de winter ook Hollandse maïs. Het is dus het makke- lijkste om de koeien aan de ‘boskapvrije’ voeding te krijgen. Her en der zijn er melkveehouders die de soja al de deur uit hebben gedaan. Manfred en Alien Holtslag uit het Gelderse Hall geven hun biologische melkkoeien bijvoorbeeld helemaal geen krachtvoer. Dat leidt tot een lagere melkproductie, maar daar staat tegen- over dat er minder hoeft te worden ingekocht én dat de koeien veel robuster en sterker zijn en niet na vier jaar al zijn ‘uitge- molken.’ (Zie ook het kader: ‘En biologisch veevoer dan’).

Landliefde

Bij onze voedselbewuste Oosterburen is er zelfs een hele zuivellijn op de markt die zon- der soja in de Duitse schappen belandt: melk, yoghurt, karnemelk, slagroom, boter, griesmeelpudding. “Onze Landliebe-boeren hebben zich verplicht hun koeien met tradi- tionele veevoergewassen zoals gras, maïs en rapen te voeren. Planten die ze in hun eigen weiden en op eigen akkers verbouwen”, aldus de Duitse website van het bedrijf. Landliebe is inmiddels in handen van zuivel- multinational FrieslandCampina. Het Neder- landse moederconcern vertelt met trots op

haar website over Landliebe: “Het is het eerste Duitse zuivelmerk dat samen met de veeboeren het initiatief heeft genomen om koeien uitsluitend te voeren met gewassen van eigen land (zonder gentechnologie). En dat is precies waar we bij FrieslandCampina voor staan.” In de Nederlandse praktijk blijkt van dat laatste niet zo veel. Hier is de zuivel van de voedselgigant helemaal niet gentechsojavrij en het bedrijf bagatelliseert de problemen die de sojaproductie met zich meebrengt: “dat beetje soja in het koeienvoer is toch duurzaam geproduceerd en bovendien eigenlijk een restproduct”, gebruikt het bedrijf als argumenten. Blijft de vraag: waarom in Duitsland wel en hier niet? “Als we dat in Nederland zouden willen doen, zouden we veel meer grond nodig hebben. Het gaat maar om duizend Duitse boeren, terwijl we het in Nederland over 13 duizend hebben. Die Duitse koeien produceren ook nog eens minder: het gaat helemaal niet zo goed met de Duitse melk- veehouderij”, aldus woordvoerder Jan- Willem ter Avest van FrieslandCampina. “Maar we staan open voor experimenten met Europees veevoer.” Voorlopig is het in de praktijk te duur, meent het bedrijf.

Importheffing

Daarmee zijn we terug bij de veevoerecono- mie. Moet er niet wat aan de handels- politieke knoppen worden gedraaid? Want dáár ligt toch ook de oorzaak van de soja- stromen die de wereld overgaan? Dus

bijvoorbeeld weer een importheffing op Amerikaanse soja? Zodat het Europese vee- voer – met bijbehorende ecologische kring- loop – een echte kans krijgt? Hoogleraar Rob van Haren gelooft niet dat dat haalbaar is: “Dat is vechten tegen de bierkaai, verloren energie, niet aan beginnen.” Liever focust hij op de eigen kracht van sojavrije producten als het Lupinevarken: “Ik was op de Slow Food beurs in Italië en daar vonden de Italia- nen het erg lekker. Je moet je concentreren op smaak en kwaliteit.” Maar dat is een ‘nichemarkt’, vindt Hans van Kessel, akkerbouwer en bestuurslid van de Nederlandse Akkerbouw Vereniging, opge- richt omdat akkerbouwers zich niet meer thuisvoelden bij de LTO: “Die offert andere agrarische belangen op aan de machtige intensieve veehouderij.” De NAV is een groot voorstander van het op- nieuw verbouwen van veevoer in Nederland en vindt een importheffing op Amerikaans veevoer wél een goed idee. “Toegegeven, daar krijg je nog niet veel handen voor op elkaar. Maar ik ben een jaar of zes met dat onderwerp bezig. Eerst was ik daarin een eenling, dat is al lang niet meer zo.” Vanuit consumenten, supermarkt en Europese politici komt er een steeds grotere roep om, vanwege de voedselzekerheid, weer meer eigen veevoer te verbouwen. “De overheid kan stimuleren dat akkerbouwers weer een fatsoenlijke prijs krijgen voor bonen en erwten. Ik ben daar positief over: er vindt een kentering plaats.” □

Benno Lambooy, 14, 3 Havo/VWO, Vathorst College, Amersfoort
Initiatiefnemer Green Canteen

Green Canteen is een project van JMA dat schoolkantine dier-en milieuvriendelijk maakt. Hoe kwam je daar terecht? “We hebben sinds kort een schoolkantine. Die zou groen moeten zijn, maar dat was nog niet gelukt. Jammer, vond ik, dus ben ik op internet gaan zoeken. Ik zit in de leerlingen- raad, dus ik voel me verantwoordelijk. Green Canteen gaat trouwens ook over waarom je duurzaam zou moeten eten. Zo komen er achthonderd leerlingen mee in aanraking.” **Hoe reageerden ze?** “Sommigen waren heel positief, anderen minder omdat het duurder wordt. Ik heb wel iets bedacht om geld te besparen: je hebt tegenwoordig van die verticale tuinen en daar kun je kruiden en sla in verbouwen voor op je broodje. We wil- len ons inschrijven bij de wedstrijd ‘Kern met pit’, daar kun je een geldprijs winnen waar- mee we dat project kunnen uitvoeren.” **Al langer bezig met duurzaam eten?** “Vier jaar geleden ben ik vegetariër geworden, nu eten we allemaal vegetarisch en biologisch. Dat laatste komt van mijn ouders. Al dat gif waarmee ze eten bespuiten, lijkt ook mij niet gezond.” **Waarom vegetariër?** “Mijn vader moest een keer filmen bij een veehouderij. Dat was echt shockerend. Best heftig wat die dieren door- maken, dacht ik: ze zitten in een kooitje en daarna worden ze vermoord. Ik vind niet dat ik het recht heb om ze dan op te eten.” **Andere duurzame dingen?** “Ik werk bij een natuurwinkel en probeer mijn vader zonne- panelen te laten kopen. Je hebt van die lijst- jes met tips om duurzamer te leven, maar dat doe ik altijd al. Ik laat de kraan al niet openstaan als ik mijn tanden poets.”

“Dat gif waarmee ze eten
bespuiten, lijkt me niet gezond”

“Als we nu niet beginnen het systeem te veranderen
is het te laat” Rob van Hagen

Op jacht met GroenFront

Met een wandeling over de Veluwe startte GroenFront een campagne tegen de jacht. Op zoek naar **Sus scrofa**, het wilde zwijn, en **Homo sapiens venator**, de jager. Tekst en beeld **Marten van Dijk**

“Wildbeheer of bloedbad?” GroenFront doet een oproep via facebook en twitter: “Ga mee het bos in op de Veluwe en leer meer over de jacht op wilde zwijnen en edelherten.” Het is het startsein voor een campagne waarmee de activistenclub ‘de mythe van wildbeheer’ wil ontmaskeren. “We verwachten mooi weer.”

Stevige wandeling

Een groep van zo’n vijftig belangstellenden heeft zich verzameld bij het busstation aan de Apeldoornseweg in Hattem, aan de noordkant van de Veluwe. Ze vormen een kringetje rond Harry Voss van de Faunabescherming, die een speech houdt voor de wandeling begint. Voss, die een reputatie heeft opgebouwd als ‘de man van actie,’ lacht triomfantelijk wanneer hij laat weten dat enkele jachtzitjes en voeder tonnen langs de geplande route in allerijl blijken te zijn weggehaald. “Kennelijk zit de schrik er al goed in! Laat ze maar zenuwachtig worden. Deze actie is hoognodig om de gesloten jachtwereld te bewegen na te denken over andere manieren om met in het wild levende dieren om te gaan.” Er is ons een ‘stevige wandeling’ beloofd. Hoe dat opgevat moet worden – houden we flink de pas er in, of zegt dit iets over de wijze waarop GroenFront de aangekondigde campagne wil inzetten? – is op voorhand niet duidelijk.

GroenFront, een ‘informeel netwerk van radicale milieuactivisten’, schuwt geweld, maar deinst er niet voor terug de grens op te zoeken. In het verleden liet de groep van zich spreken door de aanleg van de Betuweroute te verstoren door gebouwen op het traject te kraken. In 2006 hielden activisten bij het Limburgse Schinveld wekenlang een bos bezet, nadat Defensie toestemming had gekregen zes hectare te kappen om gevechtstoestellen van de vlak over de grens met Duitsland gelegen NAVO-basis lager te kunnen laten vliegen. In Hattem is vandaag nog geen sprake van grote opwindings. De sfeer onder de aanwezigen – mannen en vrouwen met lang haar, dreadlocks, piercings en wandelschoenen – is gemoedelijk. Twee jongens bladeren door een natuurgids en praten over spinnen. Eén van de wandelaars draagt een baby mee op haar rug. De ‘actiemars’ wordt in het begin in de gaten gehouden door de politie en leden van de lokale pers, maar zij houden het al voor gezien zodra de groep de verharde weg verlaat en een bospad inslaat.

Het nut van afschot

“*Sus scrofa*, het wilde zwijn, en *Homo sapiens venator*, de jager.” Voor deze diersoorten hebben we vandaag vooral oog, zegt Joost van der Velden, een jongen met een bril, petje en een piercing door zijn lip. Hij treedt op als woordvoerder namens GroenFront en houdt de groep nu en dan stil om wat te vertellen.

Joost houdt een inhoudelijk betoog over misstanden in de jacht, maar slaagt er niet in bij iedereen de aandacht vast te houden. De discussie over het nut van afschot en hiaten in het beleid blijkt vrij ingewikkeld. Een deelnemer heft zijn verrekijker om een vogel te bestuderen, een ander staart onafgebroken naar het scherm van zijn mobiele telefoon.

De kern van de boodschap: er wordt gejaagd onder het mom van wildbeheer, maar het heeft meer weg van plezierjacht. Volgens GroenFront wordt de publieke opinie bespeeld om jacht te ‘verkopen’ als een noodzakelijk kwaad. Activist Peter Polder geeft een voorbeeld: “Jagers doen het voorkomen alsof ze alleen de zwakke dieren er uithalen, en daarmee aan natuurbeheer doen. Terwijl er bij zwijnen na de jachtperiode juist meer biggen bijkomen. Het afschot werkt als een prikkel voor de voortplanting, omdat er in de herfst meer voedsel beschikbaar is – beukenootjes, paddenstoelen – en er dan minder zwijnen zijn. Als je de dieren met rust laat, houden de populaties zichzelf in evenwicht. Rapporten van Alterra, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer wijzen daar ook op. De jacht wordt alleen in stand gehouden om jagers hun sport niet af te nemen.” “Volgens mij gaat het eigenlijk gewoon om geld”, zegt Trix, die het betoog van Joost en Peter regelmatig onderbreekt om vragen te stellen. “Wat aan het publiek gecommuniceerd wordt om het →

Met de klok mee Deelnemers aan de actiewandeling van GroenFront luisteren naar een betoog van Peter Polder (rechts) tegen de jacht bij een jagerspaadje in het bos op de Veluwe. Joost van der Velden van GroenFront. Een boomstronk met een grote spijker in een open plek in het bos: hier hangen jagers een 'liksteen' aan om wild mee te lokken. Joost van der Velden van GroenFront geeft uitleg over de jacht op de Veluwe vanuit een jachtzitje, dat wordt gebruikt door jagers om wild te schieten, op een open plek in het bos.

→ maatschappelijk geaccepteerd te krijgen dat die dieren alleen maar voor problemen zorgen; ze zouden met teveel zijn, tuinen omwoelen en verkeersproblemen veroorzaken – klopt naar mijn idee niet. Als ik zie wat er verdiend wordt aan het vlees van zwijnen, edelherten en reeën, dan denk ik dat daar veel meer argumentatie ligt om de jacht te willen behouden.”

Geweldloze acties

We slaan af bij een ‘jagerspaadje’, een kronkelend pad dat naar een open stuk in het bos leidt. Een afgegraven put, betimmerd met hout en voorzien van een dakje, biedt de jager uitzicht op het wild dat naar de open plek wordt gelokt met voedsel. Er zijn geen sporen van recente activiteit. “Als je moet plassen, doe het dan hier. Daar houden de dieren niet van.” Een jongen die een

stuk het bos in is gelopen, kijkt betraapt omhoog als hij een camera hoort klikken. Hij heeft een stuk van een eetbare paddenstoel – de grote sponszwam – afgesneden en wikkelt het in krantenpapier. “Wil je die foto’s niet gebruiken? Dit is illegaal.” Kraker Lesley uit Kampen heeft geen verwantschap met GroenFront, maar de anti-jachtexcursie leek hem wel interessant. “Er lag een flyer in het kraakpand. Het is maar vijftien minuutjes op de fiets, en ik hou wel van wandelen.” Lesley houdt een betoog waarin in korte tijd de kraakbeweging, de bio-industrie en gentech voorbij komen. “Er is gewoon te veel dat mensen niet weten, daar moet een einde aan komen.” Is hij tegen de jacht? “Dat vind ik een lastige... Ik eet wel vlees.” Het is de vraag of alle wandelaars van vandaag ook gaan meedoen aan de

‘geweldloze directe acties’ die GroenFront aankondigt. “Iedereen mag aansluiten”, verduidelijkt Joost. “In Schinveld begonnen we ook met twintig activisten, terwijl er op het laatst honderd in de bomen zaten.” Wat staat de jagers te wachten? “We willen terreinbeheerders onder druk zetten door donateurs op te roepen te gaan klagen. Jagers doen van alles wat officieel niet is toegestaan, en krijgen daarbij ruim baan. We hebben ook een website gelanceerd waarop de locaties van jachthutten staan weergegeven. Zo willen we het publiek laten zien hoe intensief de jacht is.” Peter geeft aan dat hij er geen probleem mee heeft als dat publiek zou besluiten die hutten te vernielen. “We maken het mensen zo ook makkelijk ze te vinden. De meeste hutten staan er zonder bouwvergunning, en dus illegaal. Het zou interessant zijn te zien wat er gebeurt, mochten we een proces aan de broek krijgen.” Maar daar blijft het niet bij, belooft Peter: “We hopen met onze acties ook ruimte te creëren voor andere, minder radicale organisaties om de handschoen op te pakken. Ons hoofddoel is uiteindelijk om de hele Veluwe jachtvrij te krijgen.” □

www.groenfront.nl
www.jachtkaat.nl

De elektrische velomobiel

De velomobiel en de elektrische fiets zijn twee technologieën die de beperkte actieradius van de fietser vergroten – de eerste door het optimaliseren van de aerodynamica en de ergonomie, de tweede door de ondersteunende trapkracht van een elektrische motor. De elektrische velomobiel combineert beide benaderingen en drijft daarmee de actieradius van de fietser naar het toppunt.

Weinig mensen zien de fiets als een alternatief voor de auto op wat langere afstand. Zelfs in Nederland, het meest fietsvriendelijke land in de westerse wereld, is 77 procent van de verplaatsingen per fiets een rit van minder dan 5 kilometer.

De velomobiel, een ligfiets met een aerodynamisch koetswerk, biedt nochtans een interessant alternatief voor langere afstanden. Met de versies die zijn uitgerust met een elektrische hulpmotor, die de bestuurder ondersteunt bij acceleraties, is een kruissnelheid van 50 kilometer per uur lange tijd vol te houden. Zo kan je op ongeveer een uur tijd bijvoorbeeld van Amsterdam naar Utrecht (46 km langs de autosnelweg), of van Amsterdam naar Den Haag (59 km). Dit zijn routes waar zowel treinreizigers als autobestuurders meer dan eens veel langer dan een uur over hebben gedaan. Omdat een velomobiel ongeveer vier keer minder plaats inneemt dan een auto, zou de capaciteit van onze wegen bovendien verviervoudigen als we auto’s vervangen door elektrische velomobielen.

De elektrische velomobiel is alles wat de elektrische auto wil zijn, maar niet is: een duurzaam alternatief voor de auto met verbrandingsmotor. Een elektrische velomobiel verbruikt 50 tot 80 keer minder energie dan een elektrische auto zoals de Nissan Leaf, terwijl de actieradius minstens even groot is. Het opladen van 5 miljoen elektrische velomobielen vereist een elektriciteitsverbruik van 1,44 gigawattuur, of slechts 11 procent van de elektriciteit die windturbines in Nederland dagelijks leveren. Voor het opladen van 5 miljoen Nissans zou de elektriciteitsproductie door windturbines daarentegen negen keer groter moeten zijn dan ze vandaag is. Kortom, scenario 1 is realistisch, scenario 2 is dat niet.

Zelfs als we volop aan carpooling zouden doen, en er dus vijf mensen in elke elektrische auto zouden zitten, blijft het verschil in energieverbruik groot. Het opladen van 1 miljoen elektrische auto’s vraagt nog altijd 16,6 keer meer energie dan het opladen van 5 miljoen elektrische velomobielen.

De elektrische velomobiel: bijna even snel als de auto, maar 80 keer zuiniger en daardoor een realistisch alternatief.

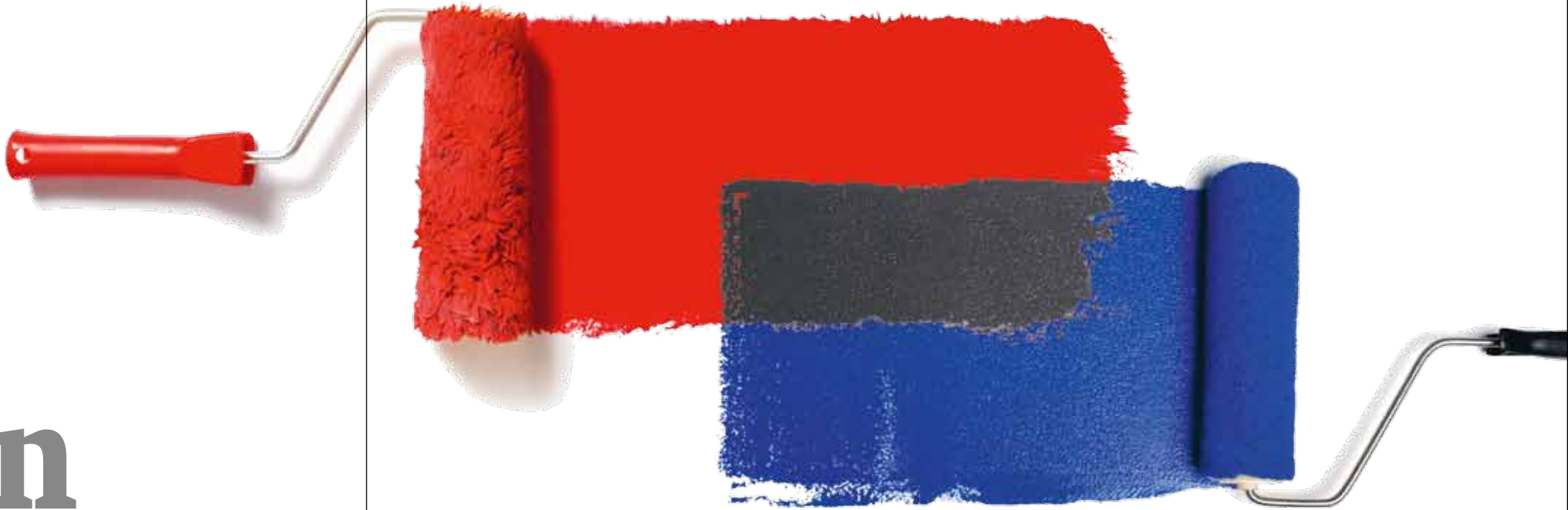
Kris De Decker is oprichter van Lowtech magazine. Elk nummer geeft hij ons feit en fictie rond een hightech oplossing voor een duurzamere samenleving. www.lowtechmagazine.be

Lowtech

“Ons hoofddoel is uiteindelijk om de hele Veluwe jachtvrij te krijgen”

Wederom speelde het milieu in de verkiezingen noch in de coalitie-onderhandelingen een rol van betekenis. Waarom dat zo is? Politieke logica en het ontbreken van een krachtig groen geluid. Tekst **Freek Kallenberg** Beeld **iStockphoto**

Rood en blauw is weer grijs

Rood plus blauw is dus weer geen groen geworden. Toch had het gekund. Aan de onderhandelingsstafel in de Stadhouderskamer zaten twee mannen met een groen hart.

Mark Rutte profileerde zich nog niet zo heel lang geleden als het sociale en groene gezicht van de VVD. In 2008 bepleitte hij in zijn *Pamflet van een optimist* een groen-rechtse koers voor zijn partij; het milieu is immers “te belangrijk om aan links over te laten”.

Diederik Samsom was naar eigen zeggen van jongs af aan al begaan met alles wat groeide en bloeide. Activist worden bij Greenpeace was een logische stap en toen bleek dat hij daar niet snel genoeg de noodzakelijke veranderingen in gang kon zetten, wilde hij de Tweede Kamer in. Niet voor GroenLinks, nee voor de PvdA, want die hadden meer macht. Hoewel hij in de Kamerbanken tot zijn ergernis stuitte op de “grindbak van de realiteit”, verzekerde hij ons in september 2009 tijdens een interview voor *Milieudefensie Magazine* dat milieuminister Cramer binnenkort met een pakket maatregelen zou komen waarbij de milieubeweging haar

vingers kon aflikken. Helaas viel het kabinet vijf maanden later over de militaire missie in Uruzgan en hebben we nooit mogen weten welke maatregelen Samsom precies voor ons in petto had.

Akkoord

Nieuwe ronde, nieuwe kansen, zou je zeggen. Helaas. Rutte en Samsom wisselden tijdens het spelletje kwartetten over het regeerakkoord het een na het andere ‘heikele punt’ uit, maar naar de kaart met klimaatverandering, verdwijnende eco-systemen en uitputting van de natuurlijke hulpbronnen leken zij niet te tanen. Welk pakket maatregelen Samsom destijds in petto had, blijft ook nu weer gissen. Desondanks proberen de natuur- en milieustrategieën in hun reacties vooral te wijzen op de positieve aspecten in het regeerakkoord. En na twee jaar natuur en milieu ‘bashen’ onder Rutte I zijn die er ook heus.

16 Procent duurzame energie in 2020 is meer dan waar Nederland nu op aankoerst, en het is fijn dat de zelfopgewekte groene stroom lager wordt belast. Tegelijkertijd blijft Rutte II grote vervuilers en kolen-centrales subsidiëren – nota bene via door de SDE-regeling gesubsidieerde biomassa-bijstook – en maakt nauwelijks werk van energiebesparing.

Neem daarbij de ambitie om Schiphol verder te laten groeien, door te gaan met het aanleggen van nog meer asfalt en het niet invoeren van een kilometerheffing. En het ontbreken van een agenda om de landbouw te verduurzamen en de vleesconsumptie terug te dringen. Dan moet je concluderen dat de ambitie van Rutte II om in te zetten op ‘groene groei’ en een ‘circulaire economie’ vooralsnog niet meer is dan gebakken lucht.

Politicologica

Waarom hebben Rutte en Samsom Nederland niet verrast met een werkelijk groen regeerakkoord? Waarom heeft Samsom niet de kans gegrepen zijn lang gekoesterde wens te realiseren om als minister van Milieu en Energie die duurzame energietransitie een slinger te geven. Waarom geen

Grand Green New Deal als antwoord op de crises?

“Omdat het de kiezer nauwelijks interesseert”, zegt de Amsterdamse politicoloog Hein-Anton van der Heijden. “Het milieu speelde in deze verkiezingen geen enkele rol. Zoals zo vaak overigens. En als iets geen politiek issue is, is er voor politici tegenwoordig geen reden er een issue van te maken.”

Ook niet als politici het zelf wel belangrijk vinden? “Politici willen vooral één ding en dat is verkiezingen winnen. Dus onderzoeken ze waar kiezers gevoelig voor zijn. Zeker in tijden van economische crisis is dat vooral de eigen portemonnee. Bovendien verhouden neoliberalisme en milieubewustzijn zich moeilijk tot elkaar, en het neoliberalisme is helaas het dominante gedachtegoed.”

Maar Rutte heeft milieu met zijn pleidooi voor groen-rechts toch zelf op de agenda willen zetten? “Hij heeft er mee geflirt, maar nooit werk van gemaakt. Waarschijnlijk omdat hij daarin binnen de VVD geïsoleerd stond. Bovendien moest hij kort daarna met Rita Verdonk strijden om het leiderschap van de VVD. Om haar de wind uit de zeilen te nemen, heeft hij gekozen voor populistische politiek. Daarin is geen plek voor zogenaamd softes dingen zoals milieu.”

En Diederik Samsom? Voor hem geldt volgens Van der Heijden dezelfde politieke logica: waar Rutte de strijd aan moest binden met populistisch rechts, kwam het gevaar voor Samsom vooral van de SP. “Door zich te profileren met de mantra ‘eerlijk delen’ heeft hij zeer succesvol zo’n tien zetels van deze partij weggekaapt. Met milieu was hem dat zeker niet gelukt.”

Machtspolitiek

Volgens oud GroenLinks Kamerlid Wijnand Duyvendak heeft Samsom het milieu uit machtspolitieke overwegingen al eerder vaarwel gezegd. “In de oppositie tegen Balkenende II heb ik goed met hem samen-gewerkt. In 2006 werd Cramer milieuminister en was er met PvdA, D66, GL, SP en CU een groene meerderheid in de Kamer. Mijn verwachtingen waren hooggespannen. We hadden Cramer enorm kunnen helpen of, zo je wilt, corrigeren. Maar Diederik deed daar nooit aan mee. Hij wilde niet eens erkennen dat haar beleid tekortschoot om de doelstellingen op klimaat en energiebesparing te halen.”

Duyvendak neemt het Samsom nog steeds

kwaliijk dat hij niet heeft geholpen om de bouw van nieuwe kolencentrales te blokkeren. “Hij reageerde altijd heel agressief als je hem daar op aansprak. Daaraan merkte je wel dat het hem diep raakte. Maar hij wist dat het tot een harde clash zou komen met CDA-minister Van der Hoeven van Economische Zaken als de PvdA de kolencentrales had helpen tegenhouden. Dat heeft hij niet gewild, of het is hem door Wouter Bos ingepeperd. Op zo’n moment zie je dat groene politiek niet de *corebusiness* van de PvdA is.”

Blijkbaar ook niet voor kiezers, want die hebben de groene partijen PvdD en GroenLinks behoorlijk in de steek gelaten. “Klopt”, zegt Duyvendak. “Ook kiezers die inhoudelijk veel voor GroenLinks voelen, stemmen PvdA omdat ze machtspolitiek denken. Dat is nu ook weer gebeurd. Dat weet de PvdA. Die denken: tenslotte stemmen ze toch wel op ons. Ook de Nederlandse kiezer offert het milieu op. Gemakkelijker dan in andere landen.”

Groene partij

Het gebrek aan een uitgesproken groene en krachtige partij lijkt zich hier te wreken. In Duitsland hebben de sociaal-democraten de Grünen vaak nodig om een meerderheid te

“Ook de Nederlandse kiezer offert het milieu op”

De belangrijkste milieumaatregelen uit het Regeerakkoord

Energie

- + 16 procent duurzame energie in 2020
- vooral te realiseren met door SDE+ gesubsidieerde biomassa in kolencentrales
- + stimuleren windenergie op zee
- + lager belastingtarief voor zelfopgewekte (zonne-)energie
- 400 miljoen belastingkorting voor grootverbruikers energie
- + energiebesparing krijgt prioriteit
- niet middels normen, maar vrijblijvende Green Deals

Verkeer

- + hogere accijns diesel en lpg
- + opheffen belastingvoordeel oldtimers
- + stimuleren elektrisch rijden
- geen kilometerheffing
- meer asfalt, waaronder Blankenburgtunnel en verbreding A27 bij Amelisweerd
- groei van Schiphol ondersteunen met verdere groei regionale luchthavens

Landbouw en economie

- + streven naar een circulaire economie
- + stimuleren (Europese) markt voor duurzame grondstoffen en hergebruik van schaarse materialen
- maar er wordt geen enkele concrete maatregel genoemd
- geen vergroening belastingstelsel
- + Kabinet noemt ‘biobased’ initiatieven veelbelovend en talrijk,
- maar beseft onvoldoende dat veel biobrandstoffen ten koste gaan van voedsel
- + toetsen planologische regels voor de bouw van zeer grote stallen
- geen woord over maximale omvang van deze grote stallen

Natuur

- + Ecologische hoofdstructuur wordt uitgevoerd, inclusief de verbindingzones
- maar kabinet neemt er meer tijd voor
- + Natuurbeschermingswet van Bleker wordt aangepast en in overeenstemming gebracht met de Vogel- en Habitatrichtlijn en andere relevante regelgeving
- verdere beperking inspraak bij ruimtelijke projecten

duurzame initiatieven, van burgers én bedrijven. Maar ik roep altijd: 10-7-1. Als huishouden stoot je 10 ton CO₂ uit. Je kan dit zelf misschien terugdringen tot 7 ton, maar van 7 naar 1 – en daar moeten we naar toe – daar heb je de politiek voor nodig. Dat besef ontbreekt.” Ook bij politici zelf, meent Van der Heijden. “Hier wreekt zich de dominantie van het neoliberalisme. Ook PvdA-politici denken inmiddels dat burgers en bedrijven samen de problemen wel oplossen. Ze willen niet inzien dat veel vraagstukken op een macro-niveau moeten worden aangepakt. De klimaatcrisis vraagt om overkoepelend beleid, om structurele maatregelen, dat moet de politiek doen. Dat besef is bij deze regering afwezig.” Duyvendak beaamt dit. In zijn boek *Het groene optimisme – het drama van 25 jaar klimaat-*

politiek concludeert hij dat het beleid van subsidies en vrijwilligheid niet heeft gewerkt. Een recent onderzoek van de CE Delft bevestigt deze conclusie. “Daarom moet de politiek echt ingrijpen, harde afspraken over energiebesparing en heffingen op fossiele energie zijn onvermijdelijk. Natuurlijk zullen de machtige energiebedrijven dit proberen te frustreren. Daarom is het van groot belang dat gemeenten, bedrijven en de vele burgers die concreet aan duurzaamheid werken samen een vuist maken en Rutte en Samsom aan hun groene uitspraken uit het verleden herinneren.” □

→ vormen, weet Van der Heijden. “Daarom moeten ze veel van hun standpunten overnemen en is het Duitse beleid op een aantal punten – zeker niet alle – veel groener dan bij ons. Zelfs Angela Merkel zag zich gedwongen na Fukushima kernenergie in Duitsland vaarwel te zeggen om de opmars van deze groene partij te stuiten.” Heeft GroenLinks deze kans gemist? Had ze zich duidelijker als dé groene partij moeten profileren? “Dat kon ze niet”, zegt Van der Heijden, omdat het een fusiepartij is met daarin de erg materialistische CPN. Ze is daardoor vaak meer links geweest dan groen.” Duyvendak ziet een ander belangrijk verschil. “De Grünen komt uit de sociale bewegingen voort. Vooral de anti-kern-energie beweging was in Duitsland op lokaal niveau heel sterk georganiseerd, maar had geen nationale representant. Het Duitse politieke systeem stond niet echt open voor die groene beweging en toen heeft men een eigen nationale partij opgericht. GroenLinks komt voort uit partijen, die hebben een geheel andere traditie, niet van burgerinitiatieven maar afdelingsvoorzitters en volks-vertegenwoordigers. Ze is minder geworteld in de groene en sociale bewegingen.” In ons land heeft de milieubeweging zelf de weg naar de politiek altijd gemakkelijk weten te vinden. Ze vond ook geregeld een luisterend oor. “Daardoor is er het een en ander bereikt, maar het leidde er ook toe dat men het politieke polderproces in werd gezogen”, zegt Van der Heijden. “Toen de politiek minder thuisgaf en zelfs de aanval koos, bleek dat men de eigen achterban, de wortels in de samenleving, kwijt was geraakt. Mensen mobiliseren voor een groene politiek wordt dan heel lastig.”

Nieuwe kans

Van der Heijden denkt dat de milieubeweging zich opnieuw uit moeten vinden. “De nu ontluikende kleinschalige initiatieven op gebied van lokale energie, landbouw, et cetera gaan voor een deel buiten hen om, ze hebben dit deel van de boot gemist. Tegelijkertijd biedt deze doe-het-zelfbeweging wel een kans als je er in slaagt deze politiek te mobiliseren.” Volgens Duyvendak is dit laatste zelfs noodzakelijk. “Ik ben enorm enthousiast over alle

Bernike van Werven, 17, 6 VWO, Vrije School De IJssel, Zutphen
Stage JMA (Jongeren Milieu Actief), festivaltour JMA, kledingruilmarkt

Hoe kwam je bij JMA terecht? “Via een maatschappelijke stage voor school. Ik vind milieu belangrijk omdat deze wereld supermooi is; alle oerwouden die we hebben en ook de plaatselijke natuur moeten we behouden, daar moeten we van kunnen blijven genieten. Ik zet me in door daar bewust van te zijn, zelf kleine stapjes te ondernemen en er met anderen over te praten. Het is heel kleinschalig.”
Wat vinden je medeleerlingen? “Die zijn het er vaak wel mee eens, maar die doen er niet zoveel mee. Tenminste, dat idee heb ik. Ik heb laatst bijvoorbeeld een presentatie gehouden over FSC-hout en daar is iedereen het wel mee eens, maar ik vraag me af of ze er ook nog over nadenken als ze in de winkel staan.”
Soms zelf niet lastig? “Het is wel moeilijk soms. Bij kleding bijvoorbeeld zijn er maar weinig duurzame alternatieven.”
Dus heb je zelf voor JMA een kledingruilmarkt opgezet? “Eén keer ja, samen met vriendinnen. Dat was heel leuk en gezellig, en je bent ook nog goed bezig.”
Hoe duurzaam zijn ze thuis? “We eten biologisch en vegetarisch, gaan meestal op de fiets of met de trein ergens heen (ook chiller dan met de auto) en we zijn niet extreem materialistisch ingesteld.”
En je leeftijdgenoten? “Ik denk dat veel mensen iets willen doen, maar het moet niet te veel moeite kosten en ze willen er graag iets voor terug. We waren afgelopen jaar met JMA naar Pinkpop en een deel daarvan deed dat duidelijk om naar Pinkpop te kunnen. Maar dat gold niet voor iedereen hoor. Mensen staan er heel verschillend in.”

“Bij kleding zijn er maar weinig duurzame alternatieven”

Windenergie kan haar verantwoorde imago kwijtraken als geen rekening wordt gehouden met lokale gemeenschappen. Twee voorbeelden uit Mexico laten zien hoe het wel en niet moet. “Als PGGM sociaal investeert, hebben ze hier niks te zoeken.” Tekst Myrthe Verweij Beeld Mareña Renovables

(openingsbeeld artist impression)

Tegenwind in Mexico

De wind raast altijd over het Isthmo de Tehuantepec aan de Mexicaanse westkust. De landengte in het zuiden van deelstaat Oaxaca tussen de Golf van Mexico en de Stille Oceaan vormt een windtunnel: ideaal om windenergie op

te wekken. Een kans voor presidenten om te laten zien dat ze gaan voor economische ontwikkeling en schone energie. Een bron van inkomsten voor de lokale bevolking, veelal armere Mexicanen van indiaanse afkomst. Maar ook de plek waar het met het schone, groene imago van windenergie flink mis kan gaan.

Lokale gemeenschappen dreigen onder de voet gelopen te worden door megaprojecten waar ze niet om hebben gevraagd.

Een pijnlijk voorbeeld is te vinden bij de Barra de Santa Teresa. Daar investeert de Nederlandse pensioenbeheerder PGGM in een groot omstreden windpark. Dat het ook anders kan, laten plannen in Ixtepec zien, een kleine zestig kilometer verderop. Daar

staat de lokale gemeenschap aan het roer bij de ontwikkeling van haar eigen megawindpark. Mexicaanse lessen voor de windindustrie.

Protesten

Het moet PGGM goed in de oren hebben geklonken. In februari dit jaar werd de uitvoeringsorganisatie voor de pensioenen van medisch personeel, huisartsen, architecten, componisten en schrijvers mede-eigenaar van Mareña Renovables, het bedrijf dat voor het Mexicaanse megawindpark werd opgericht. Honderdtweeëndertig windmolens van 120 meter hoog op een zandstrook en een schiereiland moeten het grootste windmolenpark van Latijns Amerika vormen. Goed voor 396 megawatt aan elektriciteit voor industriële afnemers.

De plaatselijke natuur met mangroves, zeeschildpadden, vissen, vleermuizen en vogels zal hinder ondervinden van het project. Maar volgens de Inter-Amerikaanse Ontwikkelingsbank, die het project steunt, is die te overzien. De contracten met de lokale bevolking waren al in 2004 getekend, afnamecontracten voor de stroom waren rond. Een mooi project voor een pensioenbeheerder die volgens de onderzoeken van de Vereniging voor Duurzame Beleggers heel goed scoort op verantwoord investeringsbeleid. Maar in de dorpen op en rond de Barra de Santa Teresa waar de windmolens gepland →

→ zijn, klinken andere geluiden. De indianen zeggen dat ze geen toestemming hebben gegeven voor de bouw van windmolens op hun land in collectief eigendom, en dat ze nooit goed geïnformeerd zijn. Het project bedreigt hun manier van leven, waarin de visserij in de lagunes centraal staat. Ze protesteren al ruim een jaar tegen de voorgenomen bouw van de windmolens, omdat ze niet willen dat de geschiedenis zich herhaalt. Want bij eerder gebouwde windparken in de regio namen individuen beslissingen voor de meerderheid, zonder dat daar consensus over was. Volgens betrokken dorpelingen werden daar beloftes gebroken en werden er geen eerlijke vergoedingen betaald.

Heineken

De vraag is wie er profiteert van alle extra te bouwen capaciteit. De stroom van Mareña Renovables gaat straks naar Heineken, een bottelarij van Coca Cola en andere bedrijven. De ontwikkelingsorganisatie World Development Movement beschreef in een rapport vorig jaar al de energieparadox van Mexico: in de armste staten zoals Oaxaca die de meeste elektriciteit produceren, is ook het kleinste gedeelte van de huishoudens aangesloten op het stroomnet. In Oaxaca heeft nog altijd een derde van de huishoudens geen elektra. En het klimaat? Zolang er niet alleen meer windenergie, maar ook steeds meer fossiele energie wordt opgewekt, wordt de energiemix er helemaal niet klimaatvriendelijker op, terwijl de Mexicaanse overheid wel die suggestie wekt, stellen critici. In Oaxaca ontstond in 2006 een brede sociale beweging tegen corrupte politici en tegen het neoliberale economische beleid dat vooral de export en multinationals leek te helpen, in plaats van gewone Mexicanen. Uit deze beweging komen ook de groepen voort die zich nu tegen grootschalige windparken

verzetten. Zij zijn niet per se tegen windmolens, maar keren zich tegen de manier waarop de projecten worden opgezet. Dat is ook de reden dat XminY de activisten financieel steunt. “Wij zijn voor duurzame energie, maar je moet de rekening niet in het Zuiden leggen en mensen van hun land verdrijven”, zegt Rutger van den Dool van het Nederlandse solidariteitsfonds.

Visgrond

Jesús García Sosa woont in San Dionisio del Mar, een dorpje van vijfduizend inwoners ten oosten van het geplande windproject van PGGM. Via Skype vertelt hij: “Dit moet het grootste windpark van Latijns Amerika worden. Maar het water rond de Barra Santa Teresa, waar de windmolens gepland zijn, is onze visgrond. Het is ons bord met eten en onze bank, vanwege de vis die we kunnen verkopen. De burgemeester heeft miljoenen opgestreken en het project goedgekeurd, maar de inbreng van onze gemeenschap is nooit gevraagd.” De molens komen op land te staan, maar tijdens de bouw vaart er veel verstorende scheepvaart door de lagunes. Ook daarna kunnen de garnalen last hebben van de trillingen van de windmolens, vrezen de indianen.

“Traditionele projectontwikkelaars zien lokale mensen vooral als een lastig obstakel. Dat is een groot misverstand. Zij zijn de beste projectontwikkelaars” Sergio Oceransky

De dorpelingen verdenken ook de gouverneur van Oaxaca en het ministerie van Milieu van corruptie tijdens de projectontwikkeling. En de inheemse vertegenwoordigers die contracten over het landgebruik tekenden, beseften niet goed waar het om ging. De laatsten hebben hun steun inmiddels herroepen. Volgens de wet moet de inheemse dorpsvergadering instemmen met het verpachten van de gemeenschappelijke grond. “Die vergadering verwierp het project in 2004 twee keer”, zegt José Martín Velazquez per Skype vanuit Mexico Stad. Zijn organisatie, de Mexicaanse Alliantie voor de Zelfbeschikking van de Volken (AMAP), komt op voor de rechten van inheemse groepen in Isthmo de Tehuantepec. Na de twee verwerpingen in 2004 zou de projectontwikkelaar de stemming in een extra derde vergadering onder valse voorwendselen, en met dreigementen van een overheidsvertegenwoordiger gewonnen hebben. In oktober 2011 ontdekken de inwoners van San Dionisio dat alle vergunningen voor het megaproject verleend zijn. Hun verzet leeft, ze gaan in beroep tegen de gemani-puleerde stemmingsuitslag en in februari sturen ze hun van corruptie verdachte bur-

Linksboven Protest in Álvaro Obregón. Linksonder Vertegenwoordiger Mareña tekent overeenkomst dat vrachtwagens van het bedrijf worden teruggetrokken. Onder “De Ikojts indianen van San Dionisio zeggen: Nee tegen het windproject”.

“Wij hebben het recht om nee te zeggen” Bettina Cruz Velazquez

gemeester weg. Sindsdien bezetten de zogenoemde *inconformes* het gemeentehuis.

Bedreigingen

Maar je verzetten tegen een project waar zoveel belangen mee zijn gemoeid heeft in Oaxaca consequenties. Bettina Cruz Velazquez is een van de activisten en verbonden aan de *Asamblea en Defensa de la Tierra y el Territorio*, die zich met steun van XminY inzet voor de landrechten van indianen, waaronder die bij San Dionisio. Op 22 februari dit jaar komt ze net terug van een bijeenkomst met het staats elektriciteitsbedrijf, als ze zonder opgaaf van reden wordt meegenomen door de federale politie. Amnesty International vermoedt dat er sprake is van gefabriceerde verdenkingen, bedoeld om Cruz Velazquez het werken onmogelijk te maken. Op de dag dat de mensenrechtenorganisatie een bliksemactie de wereld instuurt om Cruz Velazquez te steunen, kondigt PGGM aan een belang te nemen van 33,75 procent in het windproject Mareña Renovables. Over de grootte van de investering doet de pensioenfondsbeheerder geen uitspraken, maar deze bedraagt naar schatting rond de 200 miljoen euro. Afgelopen oktober lopen de spanningen in het gebied verder op. Tegenstanders van het

megawindpark worden met de dood bedreigd. Een activist krijgt tijdens een demonstratie benzine over zich heen waar zijn belagers een brandende lucifer op proberen te gooien. Ook Cruz Velazquez wordt bedreigd. “Degenen die ons bedreigen zijn gelieerd aan de burgemeester. Als we demonstreren, komen er moordenaars tevoorschijn. Dat komt voort uit de politiek van de gouverneur van Oaxaca”, vertelt zij via Skype. “Of we bang zijn? Heel bang. Maar we laten ons niet door de angst beheersen, want daar valt niet mee te leven.”

Transparantie

Eind oktober verzorgt Abvakabo in Nederland een gesprek tussen PGGM en twee tegenwoordigers van de tegenstanders van het windpark, waaronder José Martín Velazquez van AMAP. Hij overhandigt een brief uit San Dionisio del Mar waarin PGGM wordt gevraagd af te zien van deelname aan het project. “Het was een nuttige uitwisseling van zienswijzen”, vindt Investment Manager Dennis van Alphen van de pensioenbeheerder. “Voor zover wij kunnen zien is de besluitvorming over het project verlopen volgens de lokale democratische processen, en is er transparantie geweest over de mogelijke

gevolgen voor de lokale bevolking. Het spreekt voor zich dat wij prudent zijn.” Volgens hem is het een groot schoon windenergieproject. “We betreuren het dat er desondanks oppositie is op het moment dat de bouw begint. Dat belemmert natuurlijk het hele project. Er moet betere communicatie plaatsvinden richting de bevolking over de voordelen van dit project.” Gaat PGGM haar gewicht in de schaal leggen om iets te doen tegen de bedreigingen? Van Alphen: “PGGM zal zich als bedrijf nooit inlaten met enige vorm van geweld of intimidatie, daar nemen we afstand van. We blijven in dialoog met de bevolking zodat dit project niet geassocieerd wordt met enige vorm van bedreiging.” PGGM heeft aangeboden “een gesprek met Mareña te faciliteren”. Verder zijn er geen concrete vervolgspraken gemaakt met de Mexicanen.

Overeenkomst

Begin november worden aan de westkant van de zandstrook, in Álvaro Obregón, twee pick-up trucks van het bedrijf die naar de zandbank rijden tegengehouden en omgekiept door tegenstanders van het windpark. “De staatspolitie en beveiligers sloegen in op de demonstranten, ook op ouderen en een zwangere vrouw”, vertelt Martín Velazquez. →

→ Kort daarop, als het stof is neergedaald, gaan vertegenwoordigers van de dorpen, van Mareña Renovables en van de overheid om de tafel zitten. Dat mondt uit in een overeenkomst. Mareña haalt de vrachtwagens terug en de politie trekt zich terug. Inwoners van San Dionisio del Mar benadrukken in de notulen van de bijeenkomst nogmaals dat ze niet willen dat het windpark er komt. Zowel PGGM als beoogd afnemer van de elektriciteit Heineken, stellen dat het verzet tegen het megawindpark niet zozeer uit de dorpen zelf komt, maar door anti-windmolen activisten van buiten San Dionisio, al dan niet ingegeven door politieke belangen. De lokale bevolking heeft volgens hen ingestemd met de komst van de molens. “Het dorp is verdeeld”, reageert Martín Velazquez van AMAP. “Naast de tegenstanders is een deel van de mensen bang, zij spreken zich niet uit. De burgemeester en zijn vriendjes zijn ervoor, en intimideren de rest.” Antropologe Cyme Howe is assistent professor aan de Amerikaanse Rice University en doet sinds drie jaar onderzoek naar energiepolitiek in het gebied. Hoe kijkt zij als wetenschapper zonder lokaal belang naar de stelling dat het verzet tegen de molens niet uit San Dionisio zelf, maar van elders komt? “Ik heb stellig de indruk dat de meerderheid van de gemeenschap in San Dionisio del Mar niet wil dat het project doorgaat, vanwege de gevolgen die zij verwachten voor het visen en omdat ze er niks voor terugkrijgen”, zegt ze. Degenen die straks pacht ontvangen zijn niet altijd dezelfde die vissen. De antropologe en haar collega spraken de afgelopen jaren vele inwoners over hun leefwijze en over de plannen voor het windpark. Ondanks herhaalde verzoeken krijgen ze geen gesprek met Mareña Renovables.

Gemeenschap

Zo’n zestig kilometer verderop, in Ixtepec, blijkt dat het ook heel anders kan. Met zijn organisatie Yansa ontwikkelt Sergio Oceransky er samen met lokale gemeenschap-

pen grootschalige windenergie. “De gemeenschap staat bij ons centraal. Zij moeten beslissen of en waarom ze windmolens willen. Traditionele projectontwikkelaars zien lokale mensen vooral als een lastig obstakel. Dat is een groot misverstand. Zij zijn de beste projectontwikkelaars, veel beter dan degenen die opkopen en doorverkopen.” Zijn organisatie zonder winstoogmerk zorgt voor technische en juridische ondersteuning, en toegang tot investeerders. In Ixtepec staat alles in de startblokken om een windpark van 100 megawatt te bouwen, waarmee de gemeenschap unaniem heeft ingestemd, “best uitzonderlijk”, weet Oceransky. Maar om mee te kunnen doen in een aanbesteding van de Mexicaanse overheid moet het project 50 miljoen dollar aan werkkapitaal hebben en een krediet van 7 miljoen. “Op die manier worden *community based* projecten uitgesloten van de energiemarkt. Zo’n bedrag is zonder afnamecontract onmogelijk door hen bij elkaar te brengen.” De Ixtepecanen zijn een rechtszaak over hun uitsluiting begonnen. In de gebieden waar het hard waait, zoals in Oaxaca, wonen vaak achtergestelde groepen. “Ontwikkelaars moeten hun machtoverwicht niet misbruiken”, vindt Oceransky. “Als de windindustrie op dezelfde manier gaat werken als de grote olie- en mijnbouwbedrijven en de nucleaire industrie, dan vernietigt ze het grote sociale kapitaal dat windenergie heeft: mensen houden van windenergie. De grote industriële spelers moeten door lokale gemeenschappen gestopt worden om oneerlijke projecten erdoor te drukken, en iedereen moet die gemeenschappen daarbij helpen. Dat is pas een bijdrage aan de duurzame energie sector.”

In beroep

Hoe gaat het na de recent opgelaaide protesten verder met het project van PGGM? “Er is nog onenigheid om over land toegang te krijgen tot de zandbank”, erkent Van

Alphen. “De veiligheid van de bouwers staat hoog bij ons in het vaandel. Dus we willen dat eerst oplossen voor we *fullswing* met de bouw doorgaan. De vraag of het project niet doorgaat, lijkt me niet aan de orde.” Het beroep van de dorpelingen tegen de gemanipuleerde stemmingsuitslag moet nog behandeld worden. De organisatie van Bettina Cruz Velazquez heeft intussen bij het Interamerikaanse Hof voor de Mensenrechten om maatregelen gevraagd, zodat inwoners van San Dionisio hun mening kunnen ventileren zonder bedreigd te worden. “Probeer ons te begrijpen”, vraagt ze. “Jullie denken dat we arm en onontwikkeld zijn, maar dit is voor ons geen ontwikkeling. Voor ons is vrije toegang tot een onbeschadigde lagune van levensbelang. Het is hier een kwetsbaar gebied. Met zo’n groot windpark ontnemen ze ons wie we zijn, onze cultuur. Als PGGM sociaal investeert, hebben ze hier niks te zoeken. Wij hebben het recht om nee te zeggen.” PGGM moet zich beter informeren over de situatie in de gemeenschap, en niet alleen afgaan op wat de autoriteiten zeggen, vindt Martín Velazquez. “Ze moeten ook met de tegenstanders praten. Hun aantal groeit. Er moeten geen windmolens op de Barra de Santa Teresa worden gebouwd. PGGM moet haar belang niet doorverkopen om ervan af te zijn, maar het project aflazen en helemaal opnieuw beginnen. Met de technologie van windenergie is niks mis. Maar de gemeenschappen moeten deelnemen. Je kunt klimaatverandering niet bestrijden door de rechten van inheemse groepen met voeten te treden.” □

“We blijven in dialoog met de bevolking zodat dit project niet geassocieerd wordt met enige vorm van bedreiging” PGGM

Vlnr: Robert de Bruijne, Wouter Boot en Bart Fluit (interview), 14, 3 VWO, Calvin College, Soest
Uitvinders WavEnergy
Winnaars duurzaamheidsolympiade Inespo + Rabo-Jongerenprijs Duurzame Dinsdag

Hoe kwamen jullie op het idee van WavEnergy? “Voor leerlingen die iets meer aankunnen zijn er plusprojecten waarbij je extra opdrachten kunt doen. We kregen de kans mee te doen aan Inespo, de internationale duurzaamheidsolympiade. Daarvoor hebben we WavEnergy gemaakt. Het begon met golven en toen kwamen we op het idee van die schuine plaat. Dat is het unieke aan ons idee.”
Wat is het? “Een simpel apparaat dat energie opwekt met twee dynamo’s, een ballon en een schuine plaat. Door de golven gaat de ballon omhoog, de schuine plank maakt die golven hoger en laat ze een langere weg afleggen. Volgens onze eigen berekeningen wekken twee gewone fietsdynamo’s net zoveel energie op als een zonnepaneel dat even groot is als de plank. Veelbelovend.”

Al langer bezig met duurzaamheid? “Natuurlijk wel een beetje, je weet dat de aarde ongeveer op zijn laatste benen loopt, de olie opraakt. In de landen waar olie is, is oorlog dus dat kan ook nog problemen opleveren. Toen WavEnergy kwam dachten we: wacht efftjes, we kunnen de wereld helpen duurzamer te worden.”
In 2013 doen jullie mee aan de grootste internationale wetenschapscompetitie Intel ISEF. “Of we winnen of niet, we gaan sowieso sponsors zoeken en proberen er een echt bedrijf van te maken.”

Andere duurzame dingen? “Veel energie wordt op een verkeerde manier opgewekt, daar is ons idee op gebaseerd. WavEnergy is geen keerpunt geweest, waardoor we als kluizenaars zijn gaan leven. We zitten wel helemaal in de uitvindingssferen nu. Bij alles wat beweegt denken we: kunnen we daar elektriciteit mee opwekken?”

“Bij alles wat beweegt denken we: kun je daar elektriciteit mee opwekken?”

Crowdpleiten

Urgenda daagt de staat om de energietransitie af te dwingen. Een interessante zaak die ingegeven is door het boek van advocaat Roger Cox, *Revolutie met recht*. Toen dit boek uitkwam, benaderde ik Cox. Wilde hij voor onze rubriek ‘Uitgesproken’ geïnterviewd worden? “Nee”, zei Cox toen. “Het boek moet voor zichzelf spreken.” Gelukkig heeft Urgenda er toen meer mee gedaan dan wij, want de boodschap is uitermate de moeite waard. Maar het boek zélf... tsja. Het is qua volume een soort ijsberg. Het bestaat uit vier delen, waarvan de eerste drie mij in de weg zaten. Het eerste gaat over energie en oliekrimp, het tweede over klimaatverandering. Het derde deel, over de falende democratie, komt meer in de buurt. Deel vier heet eindelijk ‘Revolutie met recht’, en bevat de minste hoofdstukken van alle delen. Het is zeker goed geschreven. Als je iets wilt weten over de OPEC, het IPCC, het Stern-rapport, of, zeg, over wat de ineenstorting van het Romeinse Rijk met *diminishing returns on social complexity* te maken heeft, dan kun je misschien beter dit boek lezen dan iets anders. Maar die andere boeken zijn er wel. Ik en velen met mij weten al hoe het zit en hoeven niet overtuigd te worden. De kern dan, het deel ‘Revolutie met recht’. Hier wordt het echt interessant. Het idee is simpel en elegant. Startpunt is het zogenaamde ‘Kelderluikarrest’, ofwel ‘goed huisvaderschap’, een concept dat diep in het rechtstelsel is ingebed. Voorbeelden tonen juridische situaties waarin café-eigenaars verantwoordelijk zijn voor de veiligheid van bezoekers, bedrijven voor werknemers, producenten ten opzichte van consumenten, overheden voor burgers. Er wordt uitgelegd dat je aansprakelijk kunt zijn zonder de veroorzaker te zijn, dat je een onderzoeksplicht hebt, en dat het niet eerst mis hoeft te gaan. Van een valpartij in een kelderluik tot de gevaren van asbest. Een belangrijke rol speelt een uitspraak die CO₂ als luchtvervuiling aanwijst, waardoor de Amerikaanse Environmental Protection Agency gedwongen werd tot maatregelen. Daar voegt de auteur nog mensenrechten aan toe, resulterend in een ijzersterk pleidooi voor het gebruiken van de rechtspraak om grootschalige veranderingen af te dwingen. Dit alles uiterst leesbaar voor de leek. Het boek gaat expliciet niet in op de ruimte in andere bestaande wetgeving. Dat was onbegonnen werk. Toch, afgezet tegen driekwart over zaken die we al weten, voelt het als een gemiste kans om niet iets praktischere toe te voegen. Wil je toch iets bijdragen? Kijk dan op www.wijwillenactie.nl voor het 'crowdpleiten' van Urgenda of op pagina 40: onze nieuwe rubriek met praktische juridische tips voor lezers.

Annemarie Opmeer

Revolutie met recht. Roger H. J. Cox, 2011. Paperback, 317 pagina's. ISBN 978-90-817975. Te bestellen op www.revolutiemetrecht.nl €29,95 plus €2,75. Er is ook een Engelse vertaling beschikbaar.

PUBLICATIES

Guerrilla gids

Hoe kun je zelf aan de slag met guerrillatuinieren? Dit kleurrijke boekje laat zien hoe je zaadbommen maakt die werken! Zaadbommen zijn bolletjes klei, compost en zaden, die je omgeving groener, en vooral bloemiger maken. Het boek bevat dertien zaadbomrecepten, beschrijvingen van meer dan veertig planten, en leert je hoe je zaden verzamelt, welke bloemen wanneer gezaaid kunnen worden, en meer.

Zaadbommen. Guerrilla tuinieren met bloemen. Josie Jeffery. Tirion Uitgevers, Utrecht 2012. Hardcover, 128 pagina's. ISBN 978-90-5210873-5. Prijs: €14,95.

Groene mythe

De groene economie, daar heeft iedereen het tegenwoordig over. Wat is het? En werkt het eigenlijk wel? De auteurs zijn daar niet zo van overtuigd en laten je zien hoe emissiehandel, duurzaam consumeren en technologisch optimisme een nauwelijks groenere vorm van kapitalisme zijn. Ze komen niet met pasklare antwoorden, maar schetsen wel een alternatief.

De mythe van de groene economie. Valstrik, verzet, alternatieven. Anneleen Kenis en Matthias Lievens. Uitgeverij Jan van Arkel, 2012. Paperback, 280 pagina's. ISBN 978-90-6224-523-9. Prijs €17,95.

Duurzaam veranderen

Een aantal bedrijven maakt stapje voor stapje de omslag naar een circulaire economie. Omdat het winstgeverder is, omdat het werknemers meer bevrediging geeft en omdat men oog heeft gekregen voor de vernietigende werking van het lineaire groeimodel. In *De kracht van duurzaam veranderen* spreekt Anne-Marie Rakhorst met CEO's, visionairen uit overheid en wetenschap en met economen over de vraag hoe organisaties duurzaam kunnen veranderen.

De kracht van duurzaam veranderen. Leiderschap, verleiding, betrokkenheid en succes. Anne-Marie Rakhorst. Search Knowledge – Scriptum, 2012. 232 pagina's. ISBN 987-90-5594-224-4. Prijs € 29,95.

Foto: Hava Essuman

WEB

Zon uit de derdewereld

Bijna een kwart van de wereldbevolking heeft geen toegang tot elektriciteit. In Guinee is dat maar liefst viervijfde. Black Out, op IDFA een van de meest door internationale omroepen aangekochte documentaires, geeft een indruk van de impact die dat heeft.

Rond examentijd lopen sommige scholieren wel vijf kilometer op zoek naar licht om te kunnen studeren. De parkeerplaats van het vliegveld, benzinepompen, een fabriek; overal waar verlichting is klitten ze bij elkaar met hun aantekenboekjes. Soms tot diep in de nacht. Zeker voor meisjes is het gevaarlijk, die nachtelijke wandelingen. Maar wat moeten ze anders? Ze willen vooruit en dat kan door te studeren. Met zijn project *Little Sun* wil ook kunstenaar Olafur Eliasson bewustzijn kweken voor dit probleem. In sommige delen van de wereld wordt te veel elektriciteit verbruikt terwijl in andere delen mensen geen toegang hebben. Aan die oneerlijke verdeling zou volgens hem een einde moeten komen. Samen met ingenieur Frederik Ottesen ontwierp hij daarom een gelijknamige zonnenvormige lamp op zonnecellen. Vooral bedoeld voor gemeenschappen die niet aangesloten zijn op het net, maar onlangs in New York, bij de stroomuitval na Sandy, bleken ze ook goed van pas te komen. Als meer gefortuneerden een Little Sun kopen (20 euro exclusief verzendkosten) worden ze bovendien goedkoper in derdewereldlanden. Het project wil naast het succesvol distribueren van de Little Sun ook laten zien wat licht betekent in ons eigen leven. Zo bleven afgelopen zomer in het Tate Modern Museum in Londen zeven zaterdagavonden de lichten uit en konden bezoekers de kunstwerken bekijken onder het schijnsel van hun eigen Little Sun. Ook konden ze de kleine zonnetjes gebruiken om hun eigen graffiti te maken; de lichtschilderijen zijn allemaal bewaard op de site <http://lightgraffiti.littlesun.com>. Er werden in het Tate Modern ook zestien filmpjes vertoond van achttien jonge, internationaal gewaardeerde makers uit Afrika, Azië, het Midden-Oosten en Zuid-Amerika. De door Eliasson uitgenodigde filmmakers zijn vooral bekend in het festivalcircuit. Anders dan *Black Out*, niet voor niets een documentaire, zijn de meeste filmpjes geen weerslag van het leven van alledag. Meestal zijn het vrij associatieve, enigszins cryptische beeldenreeksen, waar het zonnetje soms niet eens in voorkomt. Interessant om te zien is hoe verschillend men wereldwijd aan de slag ging met de thema's energie en licht en *Little Sun*. Ze prikkelen zeker het voorstellingsvermogen: hoe zou het leven zijn zonder licht? Een Little Sun zou de studenten uit *Black Out* in ieder geval een hoop nachtrust schelen.

De filmpjes zijn te zien op <http://films.littlesun.com>

Wendy Koops

DVD

BBC Earth: Earthflight

Na *Frozen Planet* had de EO in november een nieuwe kijkcijferhit van BBC Earth, die ons in *Earthflight* de wereld vanuit vogelperspectief toont. Inmiddels is deze serie ook uit op dvd. De camera's zijn bevestigd aan de vleugels van arenden en ara's, jufferkraanvogels, pelikanen en spreeuwen. Zo zien we allerlei natuurschoon, zoals de Victoria-waterval, de Himalaya, de Grand Canyon maar ook door mensenhanden gemaakte pracht in Rome, Venetië, Rio de Janeiro en San Francisco.

BBC Earth: Earthflight, dvd is nu te koop in de winkels. Op 25 december om 18.20 uur op Nederland 2 de Making of...

WEB

Topdocumentaires

Enkele van de in de afgelopen jaren in deze rubriek besproken documentaires zijn in zijn geheel online te bekijken via één site: <http://topdocumentaryfilms.com>. In de categorie 'Environment' zijn dat bijvoorbeeld *We Feed the World*, *Manufactured Landscapes*, *Meat the Truth* en *The World According to Monsanto*. Maar ook andere categorieën hebben vast iets van uw gading. Zoals *Tapped* in 'Health', *Surplus – Terrorised in Being Consumers* en *Darwin's Nightmare* in 'Society' of *Enron, the Biggest Guys in the Room* in 'Economics'. Er staan overigens ook films in het overzicht die niet online te zien zijn. Dan wordt verwezen naar Amazon of een andere plek waar de film te verkrijgen is.

TELEVISIE

RAUWER

In de media heeft deze documentaire over Francis die haar zoon Tom sinds zijn vijfde enkel rauw eten geeft (dat er overigens zeer smakelijk uitziet) al flink wat stof doen opwaaien. Vijf jaar na *RAUW*, waarin Tom bijvoorbeeld opbiecht af en toe in het trappenhuis de zo heerlijke pizzalucht op te snuiven, wordt *RAUWER* vooral verteld vanuit het perspectief van zijn moeder. Als medische onderzoeken aantonen dat Tom ondervoed is en achterblijft in zijn groei, moet Francis haar keuzen voor de kinderrechtverdediger. Rawfood-goeroe David Wolfe houdt Tom voor dat hij zelf kan beslissen of hij wil doorgaan, maar noemt hem en zijn moeder tegelijkertijd pioniers.

RAUW, 16 december, 17:45 uur op Nederland 3; RAUWER, 17 december om 22:55 uur op Nederland 2.

Revolutie?

Als milieuvriend weet u ongetwijfeld dat er enige tijd geleden een interessant boek is uitgekomen, genaamd *Revolutie met Recht*. Het is geschreven door Roger Cox, advocaat in Maastricht. Hij beschrijft de afhankelijkheid van olie, de geopolitieke gevolgen daarvan in de afgelopen honderd jaar en de enge, maar behoorlijk reële gedachte dat onze complexe samenleving volledig kan vastlopen als er niet op tijd wordt overgeschakeld naar alternatieven. Daarna gaat hij in op het klimaatprobleem. Om ons vervolgens in het slothoofdstuk aan te sporen om met het recht voor elkaar te krijgen wat politici nalaten. Een aansprakelijkstelling voor het tekort schieten bij het voorkomen en inperken van de gevolgen van het klimaatprobleem. Een boek om in één ruk uit te lezen.

Ik deel de juridische conclusies op het specifieke onderwerp niet allemaal. Maar met de kerngedachte om met het recht te doen wat politici en ambtenaren nalaten, ben ik het hartgrondig eens. Het omgekeerde is ook denkbaar: om foute keuzes met het recht juist teniet te doen. Dat geldt in het bijzonder voor zaken die met de natuur en het milieu te maken hebben. Zaken waarin de Minister-van-dit-of-dat een besluit heeft genomen of vergunning heeft verstrekt, bijvoorbeeld voor de verdieping van de Westerschelde. Zaken waarin Gedeputeerde Staten (lees: de ambtenaar die daar dag en nacht mee bezig is) een omgevingsvergunning heeft verstrekt voor een groot industrieel bedrijf. Zaken waarin de gemeenteraad een woonwijk of bedrijventerrein heeft gepland, juist in of nabij dat ene bijzondere natuurgebied.

Dat menig politicus en ambtsdrager niet op bemoeienissen van derden op zit te wachten, blijkt keer op keer. Er zijn commissarissen van de koningin die er niet voor terugdeinzen milieuorganisaties te bestempelen als querulanten. Er zou zelfs een geheel nieuwe wet moeten komen (de Omgevingswet) om bestuurders eindelijk weer eens slagvaardig te kunnen laten optreden. Alsof het daar aan ligt.

Als je de jurisprudentie volgt, dan zie je dat milieuorganisaties een behoorlijk hoog succespercentage hebben. Het gaat daarbij niet alleen om landelijke grootheden, ook provinciale milieufederaties behalen goede resultaten. Hetzelfde geldt voor plaatselijke belangengroepen. Zij behalen deze resultaten door te wijzen op belangrijke (vaak Europese) regels die zijn geschonden. En soms is het zelfs vrij simpel: waarom zou 'een Dow' bijvoorbeeld meer stikstofoxiden mogen uitstoten dan 'een Shell'?

In mijn komende columns ga ik in op wat er zoal wordt bereikt en zal ik stilstaan bij de mogelijkheden die u heeft om tot actie over te gaan. Dat hoeft geen revolutie te zijn. Maar iedere overwinning is er één..

Rogier Hörchner is advocaat omgevingsrecht, afvalstoffen en strafrecht voor bedrijven, milieuorganisaties en particulieren. Op 1 januari 2012 start hij Hörchner Advocaten, www.horchneradvocaten.nl Volg hem op twitter: @Afvaladvocaat

De Postcode Loterij helpt!

Milieudefensie is al sinds 1996 partner van de Nationale Postcode Loterij, de grootste goede doelen loterij van Nederland. Met steun van de deelnemers van de Postcode Loterij zet Milieudefensie zich o.a. in voor gezonde lucht in Nederland, zodat kinderen ook over 30 jaar gewoon op straat kunnen spelen.

Voor € 11,50 per lot speelt u al mee.
Meld u aan via 0900-300 1500 (10 cpm)
of ga naar www.postcodeloterij.nl
Hartelijk dank voor uw deelname.

sensiPLAN anticonceptie zonder hormonen net zo betrouwbaar

Sensiplan leert je de vruchtbaarheidssignalen van je eigen lichaam kennen. Je bepaalt met de methode-regels of je die dag vruchtbaar bent of niet. In vier avonden leer je Sensiplan van een gecertificeerde consulent. De betrouwbaarheid van Sensiplan is vergelijkbaar met die van de pil. Je kunt Sensiplan ook omgekeerd gebruiken, om juist wél zwanger te worden. Je weet namelijk precies wanneer je vruchtbaar bent. Sensiplan is door Duitse gynaecologen en wetenschappers ontwikkeld, en wordt nu ook op veel plaatsen in Nederland aangeboden.

Sensiplan®, een gezonde keuze, voor jou en het milieu

Voor meer info en adressen van Sensiplan consulenten:
www.sensiplan.nl - info@nfp-nederland.nl - 038-3868540

Recept

Hip-pittige snack van sojabonen

Als iets hip is, dan hoeft het van mij niet meer. Want dan moet het omdat het mode is en dus wegens vluchtigheid zo wordt ingeruild voor de volgende waan van de dag. Het wordt een ander verhaal als iets mooi, goed, een "schoone ontwikkeling" is en dat blijkt dan ineens hip te zijn. Zaak dus dat het beklijft. Zeven jaar geleden schreef ik een boek over eten uit de natuur. 'Het is nu hip, maar ik hoop dat het hip blijft', zei bij het verschijnen de auteur op de tv. En wat lees ik nu in de voedselpornobladen: 'Eten uit de natuur is hip'. Hipperdepip. Een chronische trend dus, het hipstadium voorbij. Enfin, weinig mis mee. Een nieuwe sympathieke hip zijn bonen. Witte, bruine, kievits-, aduki-, kidneybonen, erwten, linzen. Terecht veelvuldig aangeprezen als smakelijke plantaardige eiwitbommetjes, als het effe kan van eigen bodem. Gigantisch veel efficiënter dan die bonen eerst in beesten te proppen om dan die beesten op te eten. De varkens, kippen en koeien krijgen ze vooral in de variëteit 'sojabonen', vanwege de naar het schijnt enorme voedingswaarde. Wat ik me nu afvraag: zouden die dieren het ook lekker vinden? Want een sojaboon smaakt naar... niks. Anders dan een nier- of witte boon, erwt of le-puy-linze. Enfin, uit solidariteit met de Nederlandse veestapel heb ik me aan de sojabonen gezet en na wat experimenteren is er – dankzij stevige smaakmakers – toch iets behoorlijk lekkers uitgerold: Hoe cool is dat?!

Michiel Bussink verbouwt eten, geeft workshops over eten en schrijft over eten. Onder andere in zijn boeken *Lekker Landschap*, *Ik eet dus ik ben* en *Smaakboek Achterhoeks fruit*. Vind hem op www.michielbussink.nl

- Benodigdheden**
- 125 gram gedroogde sojabonen
 - rode peper
 - sjalotje
 - 1 teen knoflook
 - 1 halve citroen
 - 1 eetlepel tahin (sesampasta)
 - 1 ½ deciliter olijfolie
 - ketjap manis
 - stukje gemberwortel
 - theelepel komijnzaadjes
 - peper en zout

Week de sojabonen een nacht in ruim water. Kook ze zo'n drie uur, in een pan met eveneens ruim water. Schep af en toe het schuim er af. Giet de gare sojabonen af. Ontdoe de rode peper van zijn pitjes en snijd in flinterdunne stukjes. Snipper sjalotje en knoflook. Klop een sausje van het citroensap, de tahin, olijfolie, ketjap, geraspte gemberwortel, gemalen komijn en peper en zout. Roer het sausje met de rode peper, ui en knoflook door de sojabonen en laat minstens een uur intrekken. Eet de sojabonen bijvoorbeeld als lunchgerecht op geroosterd brood: doe een schep bonen op de toast en druk met een vork de bonen lichtjes aan.

Vogelhuisje anders

Een ‘duurzaam’ vogelhuisje, de mensen van Wilnest hebben er hun best voor gedaan. Hun multifunctionele vogelhuisje is in een handomdraai om te toveren in een voederkastje, is niet van hout en wordt bovendien aangeboden als relatiegeschenk, bedrukt met uw reclameboodschap... Een wonderlijk product. Onder andere te koop via www.duurzaamfaunaadvies.nl.
Voordelen: De grootte van de invliegopening is aan te passen, dus geschikt voor meerdere vogelsoorten. Het gebruikte materiaal, ASA-kunststof, is honderd procent recyclebaar, weers- en lichtbestendig en gaat lang mee.
Nadelen: Om te weten wanneer een huisje een voederkastje kan worden is wel wat oplettendheid vereist. Maar vooral: het kunststof is dan wel recyclebaar, maar niet gerecycled, en het blijft kunststof. Is het duurzamer dan FSC-hout?

ReWrap je laptop

Het is nog zoeken met een vergrootglas naar laptops zonder giftige stoffen, maar je sleeve kan nu wel superduurzaam zijn. ReWrap maakt kleurige laptopsleeves, iPadhoezen en telefoonhoesjes van vilt, met een indrukwekkend niveau van ecologische en sociale verantwoordelijkheid. Te koop via www.rewrap.eu, en andere webshops en winkels.
Voordelen: De wol van vilt komt van merinoschapen die, zo stelt reWrap op hun website, worden gefokt in een natuurlijke, ecologische omgeving. Het vilt wordt in West-Europa geproduceerd, waarbij geen chemicaliën worden gebruikt. De gebruikte synthetische verfstoffen zijn volledig afbreekbaar en gecertificeerd. Logo's worden niet gedrukt, maar gestanst, en verpakkingen – van FSC-papier – worden niet bedrukt, maar gelaserd. CO₂-uitstoot kan niet lager, maar er wordt gecompenseerd door investeringen in een project in Thailand. De sleeves worden in een atelier in Amsterdam in elkaar gezet door mensen met een beperking. De producten zijn volledig afbreekbaar en Cradle-to-Cradle.
Nadelen: Het is vilt, dus vervormt als het nat wordt, en kan dan ook niet in de wasmachine gewassen worden of op hoge temperatuur gestreken. Dit maakt schoonmaken wat lastiger. Voor mensen die dierlijke producten vermijden, is dit product uiteraard niet geschikt. Het gestanste logo verdwijnt langzaam uit de stof.

Doe het zelf

Zelfmaakcadeaus

Wie er nooit toe gekomen is een nee-nee sticker op de brievenbus te plakken, heeft de afgelopen tijd weer heel wat cadeaufolders van de mat moeten halen. Maar ook met zo’n sticker kan het eindeloze cadeaiaanbod je nauwelijks ontgaan. Alleen staat ‘geld uitgeven aan goedkope of duurdere wegwerpspullen’ dit jaar niet (meer) op jouw verlanglijstje. Al wil je ook niet met lege handen aankomen. Wat te doen? Zelf aan de slag!

Waarschijnlijk doemen er bij het idee van zelf cadeaus maken vooral beelden op van goedbedoelde knip- en plakwerkjes, gehaakte onderzetters of zelfgeschilderde wijnflesetiketten. Dat kan. Maar het kan ook anders. Zelf maken anno 2012 gaat verder dan het ouderwetse knutselen. Waarmee niet gezegd is dat het ingewikkelder is. Integendeel.

Wie handig is met een naaimachine naait vrij eenvoudig een hippe laptoptas of telefoonhoes van een wollen deken. Een schoudertas van oude spijkerbroeken. Of kussenhoezen van vintage gordijnen. In de winkel betaal je er grof geld voor. Zelf naai je het zo en voor een habbekrats in elkaar. Ben je niet zo naai-ster, dan kan er vast iets anders fraais uit je handen komen. Geen idee wat? Op

Nienke Oosterbaan – is auteur van *Fred & Wilma in de Vinexwijk* en geeft ons elk nummer een leuke tip om zelfvoorzienend te leven.

www.101tips.nl onder zelf maken vind je 101 ideeën voor zelfmaakcadeaus. Ook een goede site ter inspiratie is etsy.com, vol unieke handgemaakte en vintage items. Allemaal te koop. Maar je kunt er natuurlijk ook gewoon wat rondshoppen om ideeën op te doen. En ook pinterest.com kan een waardevolle inspiratiebijdrage leveren. Zeker als je er rondkijkt door een zelfmaakbril.

En de kinderen? Komen die er niet wat bekaaid vanaf als ze niet dezelfde cadeaus krijgen als hun vriendjes en vriendinnetjes? Niet als je spiekt op (de sowieso leuke site) kiind.nl. Zoek op ‘cadeaus’ of ‘speelgoed maak je natuurlijk zelf’ en je vindt tal van cadeaus waar je niemand te kort mee doet. Een keukentje van sloophout, inclusief potjes, pannetjes en ingrediënten. Maar ook poppenwieggies, een knikkerbaan of kasteel.

Geen tijd voor al dat geknutsel? Ga dan naar de kringloop- of weggeefwinkel. Daar vind je altijd wel iets waar je zelf misschien niet meteen aan gedacht had, maar iemand wel blij mee maakt.

Hij ziet eruit als een parasol, maar hij werkt écht tegen regen: de Brelli, een paraplu van volledig afbreekbare materialen: maisplastic, bamboe. Het ontwerp is van Pamela Zonsius, een Amerikaanse, die graag een alternatief wilde ontwikkelen voor weggewaide paraplu's die niet afbreken. De Brelli is voor 25,73 te koop via de web- of echte winkel van Eco-logisch in Amsterdam. www.eco-logisch.nl
Voordelen: Als ‘ie wegwaait duurt het vijf jaar, in plaats van een aantal generaties, voor de paraplu is afgebroken. De Brelli is ingediend voor een Cradle to Cradle certificering. En hij is hip.
Nadelen: Niet zo klein opvouwbaar dat ‘ie gemakkelijk in je tas past, duurder dan andere paraplu's.

KRNWTR

Voor onze wegwerpflesjes mineraalwater uit Verweggistan wordt enorm veel olie verspild. En het kraanwater hier is minstens zo gezond en lekker. KRNWTR wil daar wat aan doen en maakt kraanwater hip. Want, zo is de gedachte, als je je mineraalwaterflesje hervult, maak je nog steeds reclame voor mineraalwater. Met de drinkflessen en karaffen van KRNWTR laat je zien dat je kraanwater drinkt. Er zijn ook waterkoelers met kraanwater voor op kantoren, en horecapakketten.

Voordelen: Weg met de wegwerpcultuur! KRNWTR-producten zijn gemaakt van glas of RVS en kunnen verschrikkelijk lang mee, zijn goed schoon te houden en geven geen giftige stoffen af aan de drank die je erin bewaart. Met de aanschaf steun je hun campagnes om kraanwater in de horeca, schoolkantines en op andere plekken verkrijgbaar te maken. Ook: ze zijn mooi. Te bestellen via www.krnwtr.nl
Nadelen: RVS en glas zijn natuurlijk pas duurzaam áls je ze heel lang gebruikt, dus koop dit niet als het zoveelste hebbedingetje.

Klein spul, groot probleem

Micro beads, ze schijnen slecht voor het milieu te zijn. Tenminste, dat zeggen de Plastic Soup Foundation en Stichting Noord-zee met hun campagne Beat The Micro Bead. Maar wat zijn micro beads eigenlijk? En zijn ze inderdaad een probleem? Micro beads zijn een deel van de microplastics in de zee. Sommige onderzoekers hebben het over stukjes plastic kleiner dan 5 millimeter, anderen over kleiner dan 1 millimeter. De plastic soep in de oceaan bestaat grotendeels uit zulke microplastics. Er zijn drie belangrijke bronnen: het uit elkaar vallen van plastic afval, slijtage van synthetische kleding in de was, of de industrie. Die produceert zogenaamde ‘nurdles’, bolletjes van polypropyleen of polyethyleen, om tot allerlei producten te versmelten. Ze bestaan in een aantal formaten, altijd klein genoeg om doorlopend ‘gemorst’ te worden. Nurdles worden ook gebruikt om microbolletjes van te maken voor in cosmetica. Dit is goedkope vervanging van schurende materialen als puimsteen of gemalen abrikozenpitten, voor in scrubgel, shampoo of tandpasta. Deze micro beads zijn zó klein dat ze de rioolzuivering weten te passeren en terechtkomen in het oppervlaktewater. Kunnen ze daar dan kwaad? Waarschijnlijk wel. Hoe precies is niet helemaal duidelijk, maar dat betekent niet dat wetenschappers zich geen grote zorgen maken. In het spijsverteringskanaal van dieren kunnen deeltjes fatale obstructies veroorzaken of een vals voldaan gevoel geven. Ook bestaat het vermoeden dat ze hormoonverstorende stoffen lekken, zoals weekmakers of kleurstoffen. Zelfs als het plastic die oorspronkelijk niet bevatte, want de deeltjes nemen schadelijke stoffen op uit het zeewater. In bepaalde soorten wormen en mosselen zijn al micro beads in het spijsverteringskanaal gevonden. Als het dier er niet aan sterft, vindt het plastic zo een weg de voedselketen in. Niemand weet wat ze daar zullen doen, maar door de omvang van het microplasticprobleem kunnen de gevolgen enorm zijn. Onderzoek laat zien dat plasticdeeltjes niet afbreken, al slijten ze tot het poeder, en dat ze op dit moment al in de meest afgelegen wateren te vinden zijn. Maar hoe zie je dat je cosmetica deze plastics bevat? Daar is een app voor. De Plastic Soup Foundation en Stichting Noord-zee lanceerden begin november de gratis app ‘Warning: plastics inside’ (alleen beschikbaar voor iPhones vanaf 3GS en iPad 2). De lijsten staan ook online. Je kunt nieuwe producten melden met ‘polypropyleen’ op het etiket. Maar misschien is de app snel achterhaald. Onlangs nam de Tweede Kamer een motie aan van Manon Fokke (PvdA) en Stientje van Veldhoven (D66) waarin de regering wordt verzocht met de cosmetica-industrie in gesprek te gaan om microplastics te vermijden.

Meer op: plasticsoupfoundation.org/beat-the-micro-bead

Oproepen en Agenda

Ledendag

Wat gaat Milieudefensie in 2013 doen? Kom op zaterdag 9 maart naar de ledendag van Milieu-defensie. Hoor hier alles over onze plannen en hoe je mee kan doen. De ledendag is een dag vol discussies, work-shops en presentaties voor alle leden en geïnteresseerden van Milieudefensie. Kijk op www.milieudefensie.nl/ledendag voor meer info of mail doemee@milieudefensie.nl

Kom in actie voor gezonde lucht

Op al meer dan twintig pleken in het land meten buurtgroepen de luchtvervuiling in hun wijk. Hiermee willen zij andere mensen uit de buurt bewust maken van de schade die vieze lucht onze gezondheid toebrengt. De groepen organiseren ook voorlichtingsbijeenkomsten en werven steun voor maatregelen. Tot

9 februari 2013 kunnen groepen nog meedoen met deze meetactie. Interesse? Mail naar gezondelucht@milieudefensie.nl of bel de servicelijn 020 6262 620.

Begin een energiecoöperatie

Is het opzetten van een lokale coöperatie voor duurzame energie één van je goede voornemens van 2013, of wil je weten hoe je zoiets op kan zetten? Kom op 26 januari naar een informatiemiddag over het opzetten van een lokale energiecoöperatie die Milieu-defensie in samenwerking met het initiatief Zon op Nederland in Amsterdam organiseert. Tijd: 13 - 17uur. Meer informatie: www.milieudefensie.nl/lokaal of doemee@milieudefensie.nl

Warme Truierendag

Vrijdag 8 februari is het Warme Truierendag, de dag waarop Nederland massaal energie

bespaart als aanzet voor een structurele vermindering van het energieverbruik. Scholen en universiteiten zetten de verwarming een paar graden lager, vragen hun leerlingen en studenten een trui aan te trekken en besparen zo 7 procent energie per graad. Vorig jaar hielp JMA Tweede Kamerleden het goede voorbeeld te geven door gratis truien uit te delen en ook dit jaar staat er een leuke actie op het programma. Meer weten of meedoen? Stuur een mailtje naar bestuur@jma.org of kijk op www.jma.org.

Woesteland

Woesteland organiseert voor iedereen tussen de 12 en 30 jaar gezellige vakantieweken waarin werken aan natuur-beheer wordt afgewisseld met uitdagende workshops rondom een duurzaam of groen thema. Alle activiteiten zijn low-budget en midden in de

natuur. Van 27 december tot 1 januari organiseert Woesteland een speciale winterweek op Schiermonnikoog (16-30 jaar). Van 2 tot 6 januari gaan we naar 't Laer bij het Gooisch Natuurreservaat (12-15 jaar). Van 8 tot 10 februari gaan we wilgen knotten in Ruurlo (16-30 jaar). Nieuwsgierig geworden? Kijk op www.woesteland.nl of mail naar info@woesteland.nl.

Doe mee!

Kijk voor een actueel activiteitenoverzicht op www.milieudefensie.nl/doemee

Colofon

Down to Earth

Nummer 6, december 2012

Down to Earth is een uitgave van Vereniging Milieudefensie en verschijnt zes maal per jaar. Het blad wordt gemaakt op basis van een onafhankelijk redactiestatuut. De artikelen geven niet noodzakelijk het standpunt weer van de Vereniging Milieudefensie. Wie kopij wil inzenden, wordt verzocht vooraf contact op te nemen met de redactie. Overname van artikelen is mogelijk na overleg met de redactie.

Servicelijn 020 626 26 20 (voor abonnementen, administratie en vragen)

Redactieadres

Postbus19199, 1000 GD Amsterdam
T: 020 550 73 74
F: 020 550 73 10
E: redactie@downtoearth-magazine.nl
www.downtoearth-magazine.nl

Redactieraad:

Victor van den Belt,
Kees van den Bosch, Wyke Smit, Jan Paul van Soest, John Verhoeven

Redactie: Freek Kallenberg, Annemarie Opmeer (hoofd)

Druk: Senefelder Misset, Doetinchem
Dit tijdschrift is gedrukt op Reviva Print (100% kringloop)

Abonnement

Minimaal €35,- per jaar. U bent dan tevens lid van Milieudefensie.
Opzeggingen alleen schriftelijk via de Milieudefensie Servicelijn, Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam. Opzeggen kan tot 1 november voor de eerste helft van het kalenderjaar en tot 1 mei voor de tweede helft van het kalenderjaar.

Advertenties

Tarieven en opgave via Adviesbureau Cadex, Tuin 12, 4307 Oosterland (Zld).
T: 0111 64 33 07. F: 0111 64 40 84.
E: info@cadex.nl

ISSN: 2211-0712

Slobbe

Natuurvervaging

Ton woont in New York en is daar bezig met de vertaling en promotie van één van de thrillers die ik heb geschreven.

We hebben elkaar nooit ontmoet, maar kennen elkaar via de mail. Daar discussiëren we over de juiste vertaling van bepaalde zinnen, over uitgevers en de Amerikaanse boekenmarkt. Omdat mijn thrillers over de gevolgen van klimaatverandering gaan, wisselen we ook informatie uit over de nieuwste wetenschappelijke inzichten op dit gebied. Vrij nuchter, *fact to fact*.

Maar de toon van de mails verandert, sinds Sandy bij hem is langs geweest. Sandy, de orkaan. Wat begon als een weinig opzienbarende storm boven de Caribische Zee was in luttele dagen uitgegroeid tot de grootste Atlantische orkaan sinds tijden. Na Jamaica, Cuba, de Bahamas, werd, één week voor de Amerikaanse presidentsverkiezingen, ook New York met een bezoek vereerd.

Het gevolg: rampspoed, ellende, chaos in de straten. Huizen, wegen, metro's onder water. Grote delen van New York zonder stroom. Geen drinkwater, geen licht en geen verwarming. "We hebben veel geluk gehad", schreef Ton. De wijk waar hij woonde lag relatief hoog boven het zeeniveau. "Stroom, water en internet zijn niet onderbroken."

Klimaatverandering was in één klap *trending topic*. "Het antwoord op de veelgestelde vraag of uitzonderlijke weersomstandigheden worden veroorzaakt door klimaatverandering, is dat dit de verkeerde vraag is. Alle voorvallen worden beïnvloed door klimaatverandering", benadrukten deskundigen. De orkaan is deels veroorzaakt door 'toevallige omstandigheden' en deels door de *global warming*. Daarmee reikt de natuurvervaging, waar ik in mijn vorige column over schreef, tot in Manhattan. Het huwelijk tussen natuur, mens en techniek.

"Onze burgemeester heeft uiteindelijk de woorden *climate change* in de verkiezingsretoriek gekregen," schreef Ton. "Laten we hopen dat Sandy de mensen een beetje aan het denken heeft gezet."

Puur natuur bestaat niet meer. Het weer is politiek geworden. En 'natuurlijk' is een achterhaald begrip.

Thomas van Slobbe is directeur van Stichting wAarde en thriller-auteur. Elk nummer deelt hij met ons een lichtvoetig verhaal over duurzaamheid.

Illustratie: Renée Gubbels

Milieudefensie steunen via uw testament?

Samen met onze leden en donateurs werken wij aan een schone, leefbare en rechtvaardige wereld. U steunt ons misschien al. Daar zijn we u heel dankbaar voor! U kunt ons blijven steunen door Milieudefensie op te nemen in uw testament. Een bijzondere manier om iets moois na te laten. Ook hoeft er over het deel dat u aan Milieudefensie schenkt, geen belasting betaald te worden.

We begrijpen dat u goed over uw testament wilt nadenken en daar rustig de tijd voor wilt nemen. Denkt u aan het opnemen van een goed doel of meerdere goede doelen in uw testament? Neem dan vrijblijvend contact met ons op:

- ☐ stuur mij de brochure
- ☐ bel mij voor een adviesgesprek
- ☐ kom bij mij langs om rustig te kunnen praten over de mogelijkheden (wij bellen u om een afspraak te maken)

naam: M/V

adres:

pc en woonplaats:

telefoonnummer:

ik wil het liefst gebeld worden om: uur

Of bel of mail ons: 020 6262 620 service@milieudefensie.nl

Stuur deze bon op naar:
Milieudefensie, t.a.v. Hanneke Snuverink,
Antwoordnummer 8391, 1000 RA Amsterdam

Milieudefensie. Een wereld te winnen.

Henk Groenendaal

5468

ADVERTENTIE

Adverteren in Down to Earth?

ADVIESBURO
CADEX

0111 643307 | info@cadex.nl | www.cadex.nl

Dumping

Recyclen lijkt de beste manier om de schadelijke winning van aardmetalen, zoals de tin op Bankga, tegen te gaan. Na een bezoek aan de Chinese stad Guiyu kun je je afvragen of dat wel zo'n goed idee is. In *Visit Sunny Chernobyl*, een reisverslag langs "de meest vervuilde plekken op aarde", beschrijft Andrew Blackwell hoe de lucht van brandend tinsoldeer als een deken over de stad hangt. Computers, smartphones en ander elektronisch afval uit de gehele wereld wordt hier gedumpt en door families in hun woonhuizen uit elkaar gehaald. Tachtig procent van de bevolking van Guiyu is in deze branche werkzaam, inclusief kinderen. De vervuiling en gezondheidsproblemen zijn enorm. Feitelijk leasen wij al onze spullen van China en andere Aziatische en Afrikaanse landen, constateert Blackwell. Zij halen hun land overhoop voor de grondstoffen, zetten ze met hun goedkope arbeidskracht in elkaar en na gebruik dumpen wij ze weer bij hen op de stoep. Wij de fun, zij de rotzooi.

Tekst Freek Kallenberg Beeld Greenpeace/Natalie Behring

RED DE WERELD

KOOP EEN KAASJE

Onze Nederlandse kaas is niet zo Nederlands als we wel denken. Het voer dat we onze koeien geven bestaat voor een belangrijk deel uit soja dat helemaal uit Zuid-Amerika komt. Deze soja wordt zeer grootschalig geteeld en dat heeft grote gevolgen voor mens en milieu. Daarom willen wij weer een écht Nederlandse kaas. Een kaas van koeien die gevoerd worden met regionaal verbouwd veevoer. Laten we samen de kaasfabrikanten overtuigen. Doe mee aan de grootste kaasbestelling van Nederland! www.kleinehoeprint.nl

KLEINE HOFPRINT. KAAS MET LOKALE AMBITIE.

